

University of Groningen

Suggesties voor taalondersteuningslessen

Linthorst, dr. T.R.

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

2011

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Linthorst, D. T. R. (2011). *Suggesties voor taalondersteuningslessen*. s.n.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Suggesties voor taalondersteuningslessen

die aansluiten bij de zaakvakken

Roelien Linthorst

Expertisecentrum taal, onderwijs en communicatie (Etoc)

november 2011

Colofon

Suggesties voor taalondersteuningslessen die aansluiten bij de zaakvakken

Jaar
2011

Uitgever
Expertisecentrum taal, onderwijs & communicatie (Etoc)/ Rijksuniversiteit Groningen

Roelien Linthorst (Etoc)

Met medewerking van:
Connie Raijmakers–Volaart
Joachim van Hoorn

Voor meer informatie of bestellingen: <http://www.etoc.nl>.

© Etoc, 2011

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	3
Voorwoord	6
1. Achtergrondinformatie	8
1.1 Doel van de lessuggesties	9
1.2 Uitgangspunten	9
1.3 Opbouw lessen	9
2. Selecteren van leerlingen voor taalondersteuning	12
2.1 Inleiding	13
2.2 De selectie van leerlingen	13
2.3 Voorbeeld van een selectieprocedure	13
3. Les 1: observatieles	16
3.1 Doel	17
3.2 Benodigdheden	17
3.3 Lesopbouw	17
3.3.1 Inleiding	17
3.3.2 Kern	17
3.3.3 Afsluiting	18
3.3.4 Na de les	18
3.4 Materialen	19
3.4.1 Tekst 'De ene wolf is de andere niet'	19
3.4.2 Vragenblad bij 'De ene wolf is de andere niet'	21
3.4.3 Tekst 'Leven in de Sahara'	23
3.4.4 Vragenblad bij 'Leven in de Sahara'	26
3.4.5 Observatieformulier	28
4. Les 2: de introductieles	30
4.1 Doel	31
4.2 Benodigdheden	31
4.3 Lesopbouw	31
4.3.1 Inleiding	31
4.3.2 Kern	32
4.3.3 Afsluiting	33
5. Les 3: de structuur van het lesboek	34
5.1 Doel	35
5.2 Benodigdheden	35
5.3 Lesopbouw	35
5.3.1 Inleiding	35
5.3.2 Kern	36
5.3.3 Afsluiting	38

6.	Les 4: voorspellend lezen	40
6.1	Doel	41
6.2	Benodigdheden	41
6.3	Lesopbouw	42
	6.3.1 Inleiding	42
	6.3.2 Kern	42
	6.3.3 Afsluiting	45
7.	Les 5: hoofdzaken uit een tekst(deel) verwoorden	46
7.1	Doel	47
7.2	Benodigdheden	47
7.3	Lesopbouw	47
	7.3.1 Inleiding	47
	7.3.2 Kern	47
	7.3.3 Afsluiting	48
8.	Les 6: Woordraadstrategieën	50
8.1	Doel	51
8.2	Benodigdheden	51
8.3	Lesopbouw	51
	8.3.1 Inleiding	51
	8.3.2 Kern	51
	8.3.3 Afsluiting	53
8.4	Materialen	54
	8.4.1 Stappenplan onbekende woorden	54
9.	Les 7: Vragen en opdrachten	56
9.1	Doel	57
9.2	Benodigdheden	57
9.3	Lesopbouw	57
	9.3.1 Inleiding	57
	9.3.2 Kern	58
	9.3.3 Afsluiting	58
9.4	Materialen	60
	9.4.1 Overzicht vraagtypen	60
	9.4.2 Stappenplan vragen maken bij een tekst	61
10.	Les 8: Tabellen en grafieken	62
10.1	Doel	63
10.2	Benodigdheden	63
10.3	Lesopbouw	63
	10.3.1 Inleiding	63
	10.3.2 Kern	63
	10.3.3 Afsluiting	65
10.4	Materialen	66
	10.4.1 Voorbeeldtabel	66
	10.4.2 Voorbeeldgrafiek	66
11.	Les 9: Een uittreksel maken	68
11.1	Doel	69
11.2	Benodigdheden	69

11.3	Lesopbouw	69
11.3.1	Inleiding	69
11.3.2	Kern	69
11.3.3	Afsluiting	71
12.	Les 10: Afsluitingsles	72
12.1	Doel	73
12.2	Benodigdheden	73
12.3	Lesopbouw	73
12.3.1	Inleiding	73
12.3.2	Kern	73
12.3.3	Afsluiting	74
12.4	Materialen	75
12.4.1	Observatieformulier	75
12.4.2	Mogelijke vragen	77
	Bijlage 1: Samenwerkend leren	78
	Bijlage 2: Directe instructie en rolwisselend leren	84

Voorwoord

Niet alleen bij het vak Nederlands, maar bij alle vakken wordt met taal gewerkt. Taalzwakke leerlingen zullen dus bij nagenoeg alle vakken problemen ondervinden: bij het lezen van hun schoolboeken en het maken van de bijbehorende vragen, bij het schrijven van een werkstuk en bij het praten in de klas over de leerstof.

Eén van de mogelijkheden om extra steun te bieden aan taalzwakke leerlingen, is het aanbieden van hulplekken waarin deze leerlingen extra oefening in de taalvaardigheden aangeboden krijgen. Voor deze hulplekken zijn verschillende lesmaterialen beschikbaar, maar veelal sluiten deze materialen niet aan bij wat er in de zaakvakken gebeurt. En dat terwijl leerlingen juist bij die vakken ook tegen problemen aanlopen!

In deze module wordt dit probleem ondervangen door lessen aan te bieden die aansluiten bij de zaakvakken. Het materiaal is bedoeld voor ondersteuningslessen in leerjaar 1 en 2 voor vmbo, havo en vwo. In iedere les wordt aangesloten bij de lesmethodes die leerlingen gebruiken bij de zaakvakken, zodat leerlingen het geleerde direct in praktijk kunnen brengen.

In deze lessuggesties wordt gewerkt volgens de volgende principes:

- De taalondersteuningslessen sluiten aan bij de leervragen van de leerlingen. De lessenreeks begint met een inventarisatie van de problemen die de leerlingen ervaren en naar aanleiding van deze inventarisatie wordt mede de inhoud van de taallessen bepaald.
- Als de leerlingen aangeven met een bepaald schoolboek moeite te hebben, gaan de docent en de leerlingen daarmee aan het werk. Indien mogelijk wordt de vakdocent die met dat boek werkt, ook op de hoogte gesteld en op deze manier bij de hulplekken betrokken.

De module *'Suggesties voor taalondersteuningslessen'* is gebaseerd op de taalklaslessen die ontwikkeld zijn voor het Reitdiep College, locatie Leon van Gelder door Connie Raijmakers–Volaart (Expertisecentrum taal, onderwijs en communicatie) en Joachim van Hoorn (Advies- en begeleidingscentrum voor het onderwijs in Groningen) in opdracht van de gemeente Groningen.

We danken Albertha Bloemhoff, Noortje Hemmen en Sjors van Ooij voor hun kritische blik op het materiaal.

©Expertisecentrum taal, onderwijs en communicatie (Etoc)
Rijksuniversiteit Groningen
2011

1. Achtergrondinformatie

1.1 Doel van de lessuggesties

De lessuggesties zijn bedoeld voor vmbo-, havo- en vwo-leerlingen uit leerjaar 1 voor wie de schooltaal een te groot probleem vormt om op hun niveau goed te kunnen presteren. Het gaat hierbij meer specifiek om leerlingen die een achterstand hebben op het gebied van leesvaardigheid en/of woordenschat die hen belemmert om goed te functioneren in de reguliere lessen. Het materiaal is niet bedoeld voor leerlingen met dyslexie of andere specifieke vormen van spraak- en/of taalproblemen. Desgewenst kan het materiaal – met enige aanpassingen – ook nog ingezet worden in het tweede leerjaar.

De module biedt inhoud voor tien hulp- c.q. ondersteuningslessen die buiten de reguliere lessen plaatsvinden. Het materiaal is dus zonder aanpassing niet geschikt voor toepassing in de reguliere lessen Nederlands.

1.2 Uitgangspunten

Enkele belangrijke uitgangspunten van de lessuggesties zijn:

- *Het materiaal sluit aan bij de leervragen van de leerlingen.*
- *In de lessen wordt zo veel mogelijk aangesloten bij wat er in de zaakvakken gebeurt.*
- *Er is veel ruimte voor interactie tussen leerlingen onderling en tussen docent en leerlingen.*

De lessen in deze module sluiten aan bij de leervragen van de leerlingen en bij de schoolboeken die zij in hun eigen lessen gebruiken. Om deze aansluiting te bereiken, worden de leerlingen in de eerste les geobserveerd bij het werken met een eenvoudige leestekst. Daarnaast wordt in de tweede les aan de leerlingen gevraagd welke schoolboeken ze moeilijk vinden en waardoor deze problemen veroorzaakt worden. Op basis van deze inventarisatie vindt selectie van de inhoud en het te gebruiken materiaal voor de volgende lessen plaats. Hierbij worden indien mogelijk ook de vakdocenten betrokken.

Om aan te kunnen sluiten bij de leervragen van de leerlingen en bij de specifieke schoolsituatie is het ook belangrijk dat de docent die met het materiaal werkt enige tijd steekt in de voorbereiding van de lessen. Het materiaal dat voor u ligt, biedt vele suggesties voor de invulling van de lessen, maar de docent maakt uiteindelijk de keuze in wat wel behandeld wordt en wat niet. Hij bepaalt welke oefeningen zijn leerlingen nodig hebben, en of het volstaat om hier één les mee aan de slag te gaan of dat zijn leerlingen meer tijd nodig hebben. Op deze manier wordt recht gedaan aan de leervragen van de leerlingen.

1.3 Opbouw lessen

De lessen in deze module zijn op de volgende manier opgebouwd:

Inleiding:

- terugblik op vorige les
- vooruitblik op huidige les

Kern:

- oefenen op een interactieve manier (hardop denken, in tweetallen/samenwerkend leren, verwoorden, reflecteren op eigen aanpak)

Slot:

- terugblik op wat er geleerd is

In de hulplessen worden verschillende onderwerpen aangeboden die belangrijk zijn bij het lezen in de zaakvakken. Zo wordt er aandacht geschonken aan de structuur van het boek en van een hoofdstuk uit het boek, voorspellend lezen, het omgaan met vragen en opdrachten, woordraadstrategieën en het lezen van tabellen en grafieken. In iedere les wordt een mogelijke lesopbouw geschetst, uitgaande van een les van 50 minuten, en worden oefeningen aangeboden. Bovendien wordt aangegeven hoeveel tijd deze in beslag zullen nemen. Zoals in de vorige paragraaf al aangegeven is, biedt dit materiaal allerlei suggesties voor de uitwerking van deze inhoud, maar is het aan de docent om zelf een les vorm te geven op basis van de behoeften van de leerlingen.

2. Selecteren van leerlingen voor taalondersteuning

2.1 Inleiding

Het is belangrijk dat de leerlingen die met deze module werken dat ook daadwerkelijk nodig hebben. Het materiaal is immers bedoeld voor leerlingen die problemen ondervinden bij het lezen van zaakvakteksten. Daarom moet de selectie van de leerlingen die dat materiaal aangeboden krijgen zorgvuldig gebeuren.

2.2 De selectie van leerlingen

Het selecteren van leerlingen die in aanmerking komen voor hulplessen, kan op veel verschillende manieren. Vaak heeft een school een specifieke aanpak ontwikkeld om deze selectie te laten plaatsvinden. We schrijven hier dan ook niet voor hoe de selectie moet plaatsvinden, maar we geven enkele algemene principes die belangrijk zijn ongeacht de precieze selectiewijze, en we geven een voorbeeld van een mogelijke selectieprocedure.

1) De selectie gebeurt door een of meerdere docenten die de leerlingen goed kennen

Om te kunnen bepalen of een leerling extra ondersteuning nodig heeft, is het van belang dat men goed zicht heeft op de prestaties en de werkaanpak van de betreffende leerling. Daarom is het zinvol om de selectie van leerlingen te laten uitvoeren door docenten die de leerling goed kennen. Dit kunnen bijvoorbeeld de mentor en docenten uit het team waaronder de klas valt, zijn.

2) De geselecteerde leerling ondervindt daadwerkelijk problemen met het lezen bij zaakvakken

Voor leerlingen voor wie de schooltaal een probleem vormt, is het volgen van deze hulplessen zinvol. Daarom is het raadzaam om de selectie te baseren op gegevens die inzicht verschaffen in de schooltaalbeheersing van leerlingen. Hierbij kan gedacht worden aan de afname van landelijk genormeerde toetsen, aangevuld met observaties van de leerlingen.

2.3 Voorbeeld van een selectieprocedure

De selectie van leerlingen die in aanmerking komen voor taalondersteuning, vindt het liefst zo vroeg mogelijk in het schooljaar plaats. Hieronder wordt weergegeven hoe een selectieprocedure eruit zou kunnen zien.

Wat?	Hoe?	Wie?
1. Toetsen van leerlingen	Afname van een toets die inzicht geeft in de (school)taalbeheersing van leerlingen, zoals: <ul style="list-style-type: none">➤ Cito Volgsysteem➤ Muiswerk➤ Diataal	verantwoordelijke docent / taalcoördinator
2. Analyse van resultaten	Nagaan welke leerlingen onder de norm presteren	taalcoördinator / mentor / verantwoordelijke docenten

3. Voorlopige selectie van leerlingen	<p>Bepalen welke leerlingen in aanmerking lijken te komen voor taalondersteuningslessen. Geen leerlingen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - die dyslexie hebben; - de problemen ondervinden op het vlak van technisch lezen; - die moeite hebben met samenwerken met andere leerlingen 	taalcoördinator / mentor / verantwoordelijke docenten
4. Beoordeling van de geselecteerde leerlingen	<p>Een globaal oordeel geven over de problemen van de leerlingen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Heeft de leerling moeite met het lezen van schoolboekteksten? Ja/nee - Heeft de leerling moeite met het beantwoorden van vragen bij schoolboekteksten? Ja / nee - Heeft de leerling een zwakke woordenschat? Ja/nee 	taalcoördinator / mentor / verantwoordelijke docenten
5. Bespreking van de geselecteerde leerlingen	<p>Bespreken van de leerlingen die geselecteerd zijn voor de hulplessen in het verantwoordelijke team. Zo is het hele team op de hoogte van de hiaten bij deze leerlingen en de gekozen aanpak. Eventuele twijfelgevallen kunnen in dit teamoverleg nog doorgesproken worden.</p>	verantwoordelijk team / taalcoördinator

3. Les 1: observatieles

3.1 Doel

In deze eerste les wordt nader verkend op welke gebieden de leerlingen problemen ondervinden. De leerlingen worden verdeeld in kleine groepjes (\pm 5 leerlingen) en krijgen een eenvoudige leestekst met vragen over de tekst en woorden in de tekst voorgeschied. De leerlingen lezen de tekst en beantwoorden de vragen. Per vraag wordt besproken hoe ze dat aangepakt hebben. De docent observeert de tekstaanpak van de leerlingen en hun reflectie hierop. Omdat een docent niet alle leerlingen gelijktijdig kan observeren, zullen er deze les extra docenten/begeleiders nodig zijn.

3.2 Benodigheden

- Observatoren (1 observator per 5 leerlingen)
- Kopieën van leestekst *'De ene wolf is de andere niet'* (zie par. 3.4.1) en *'Leven in de Sahara'* (zie par. 3.4.3) en antwoordbladen (zie par. 3.4.2 en 3.4.4)
- Kopieën van observatieformulier (zie par. 3.4.5)

Tip!

Het is verstandig om het observatieformulier voor het begin van de les goed door te nemen en door te spreken met alle observatoren.

3.3 Lesopbouw

3.3.1 Inleiding

10 min

Vertel de leerlingen dat u in deze les wilt kijken hoe ze het lezen van een tekst aanpakken en waarom ze dat op die manier doen. Het is belangrijk dat u duidelijk maakt, dat het niet gaat om goede of foute antwoorden, maar om hoe leerlingen tot een antwoord komen.

Verdeel de klas in groepjes van maximaal vijf leerlingen. Ieder groepje werkt verder met de docent of één van de begeleiders. Laat de leerlingen op de juiste plek in het lokaal of daarbuiten plaatsnemen. Vertel de leerlingen dat het belangrijk is dat ze de aanwijzingen van de begeleider goed opvolgen.

3.3.2 Kern

35 min

Lezen van de tekst(en) in subgroepen.

1. Noteer de namen van de leerlingen op het observatieformulier.
2. Deel de tekst en het vragenblad uit. Zorg ervoor dat leerlingen nog niet naar de vragen en de tekst kijken.

Het is de bedoeling dat de leerlingen achtereenvolgens drie onderdelen uitvoeren. Bij het eerste onderdeel beantwoorden leerlingen vragen over de tekst *voordat ze de tekst gelezen hebben*. Het tweede onderdeel bevat vragen die beantwoord moeten worden *nadat de tekst gelezen is* en bij het laatste deel wordt nader gekeken naar de *woordenschat* van de leerlingen. De leerlingen beginnen pas aan een onderdeel op het moment dat de observator dit aangeeft.

3. Laat de leerlingen de tekst en het vragenblad voor zich nemen.

4. Vertel dat jullie beginnen met onderdeel A. 'Het bekijken van de tekst'. Laat de leerlingen de eerste vraag ('Waarover zou deze tekst gaan?') beantwoorden.
5. Observeer de leerlingen tijdens het beantwoorden van de vraag op de punten die op het observatieformulier aangegeven zijn. Geef daarbij aan met een '+' of '-' of de leerlingen een passend antwoord geven en of ze de op het observatieformulier genoemde strategie(ën) hanteren.
6. Laat de leerlingen hun pen neerleggen op het moment dat ze klaar zijn met de eerste vraag.
7. Op het moment dat alle leerlingen vraag 1 beantwoord hebben en u als observator het formulier voor die vraag ingevuld heeft, kunt u de leerlingen verder laten gaan met de tweede vraag.
8. Dit proces herhaalt zich tot alle vragen beantwoord zijn.

Tip!

Om meer inzicht te krijgen in de aanpak van de leerlingen kunt u, nadat de leerlingen een vraag beantwoord hebben, een kort gesprekje met de leerlingen voeren, waarbij ze hun antwoord toelichten. ('Hoe heb je het aangepakt? Waar heb je op gelet?') Laat leerlingen hierbij ook op elkaars aanpak reageren. ('Doe jij dat ook zo? Vind jij dat ook handig?') Eventuele bijzonderheden die in dit gesprekje naar voren komen, kunt u op het observatieformulier noteren.

Als er tijd over is, kunnen de leerlingen op dezelfde manier nog met de tweede tekst ('Leven in de Sahara') aan het werk. De moeilijkheidsgraad van deze tekst ligt iets hoger dan die van de eerste tekst.

3.3.3 Afsluiting

5 min

Reflectie in de subgroepen

Bespreek aan het einde met de leerlingen of ze het moeilijk vonden, en zo ja, wat dan precies. Vraag ook of ze vandaag dingen moesten doen die ook in de komende hulplessen geoefend zouden moeten worden.

Indien u wilt dat de leerlingen de volgende les zelf schoolboeken van verschillende vakken meenemen (zie par. 4.2), is het verstandig om dat nu aan te kondigen.

3.3.4 Na de les

Het is belangrijk om een beeld te krijgen van de sterke en zwakke kanten van de leesaanpak van de leerlingen. Neem daarom na de les de tijd om de lesobservaties na te bespreken met de observatoren en maak een overzicht van de sterke en zwakke punten die geobserveerd zijn. Houd bij de planning van de volgende lessen ook voldoende tijd vrij om aandacht te kunnen schenken aan de onderdelen waar leerlingen moeite mee hebben.

3.4 Materialen

3.4.1 Tekst 'De ene wolf is de andere niet'

De ene wolf is de andere niet

1 Geen herdershond

Een wolf lijkt een beetje op een herdershond, maar er zijn verschillen. Een wolf is slanker en grijzer en staat hoger op de poten. Hij loopt ook anders. Je zult je geen moment vergissen als je echt een wolf ziet.

5

Woonplaats

Vroeger kwamen wolven bijna overal ter wereld voor, ook in Nederland. De kans dat je nu een wolf tegenkomt, is erg klein, want wolven zijn in Europa bijna uitgeroeid. Wolven leven in bossen en bergen en op vlaktes en steppen. Tegenwoordig leven er nog wolven in koude streken, zoals Siberië, maar ook in sommige warme landen, zoals India.

10

Jagen en eten

Wolven jagen nooit voor hun plezier, maar alleen om aan voedsel te komen. De wolven maakten vroeger jacht op herten, rendieren en wilde schapen. Door de eeuwen heen kwamen er steeds meer mensen die de bossen kaptten en vruchtbare vlakten veranderden in akkers. Als gevolg daarvan verdwenen veel van de dieren waar de wolf jacht op maakte. Voor de wolf was het vee van de boeren een makkelijke prooi. In sprookjes en verhalen van vroeger is de wolf dan ook altijd een 'grote boze wolf'. Maar dat hij mensen aan zou vallen, is een fabeltje. Daar is hij veel te schuw voor.

15

20

25

30

35

Wolven zijn heel slim en voorzichtig tijdens het jagen. Ze vallen koeien van achteren aan, om niet het risico te lopen een stoot van de horens te krijgen. Een paard vallen ze van voren aan om geen trap te krijgen. Wolven werken ook wel samen: de een trekt de aandacht van het slachtoffer, de ander valt stiekem aan.

Jonge wolven

Als de wolven jongen krijgen, zorgen ze er heel goed voor. In februari of maart paren de wolven. Negen weken later worden de welpjes geboren. Het zijn er een stuk of vijf, de ogen hebben ze stijf dicht. Een wolfje dat net geboren is, is even zwaar als een grote sinaasappel.

40

45 De eerste acht weken worden de welpjes door de moeder gezoogd. Na vijf weken krijgen ze daar ook vlees bij, maar dat wordt wel door vader of moeder voorgekauwd. Na acht weken gaan de ouders weer samen op jacht, maar ze gaan alleen als ze weten dat er een andere wolf is die op de kleintjes let.

50 Als de kleine wolfjes voor het eerst naar buiten mogen om te spelen, is het groot feest. Ze rennen, ze buitelen, ze vechten. Dat is een goede oefening voor later. Hun moeder let intussen goed op. Als ze te ver van het hol weg zijn, draagt zij ze voorzichtig terug.

55 Als ze zes maanden oud zijn, gaan ze voor het eerst met hun ouders op jacht. Ze mogen mee, maar ze blijven nog op afstand. Van toekijken leren ze het vak van jager ook wel.

Wolven in Nederland

60 Misschien komt de wolf ooit nog terug in Nederland. Een paar biologen hebben een idee. Weet je wat dat idee is? Laat een troep wolven los op de Veluwe. Die wolven kunnen daar dan leven van herten en reeën. Op die dieren hoeft dan niet
65 meer gejaagd te worden. De jagers eruit en de wolven erin. Wat vind je van dat idee?

Bron: Leeszin. Methode voor begrijpend lezen en studerend lezen. Handleiding jaargroep 6. Groningen: Wolters-Noordhoff.

3.4.2 Vragenblad bij 'De ene wolf is de andere niet'

Opdracht

Je gaat een aantal vragen beantwoorden over de tekst 'De ene wolf is de andere niet'. Luister goed naar je docent. Die vertelt wat je precies moet doen.

A. Het bekijken van de tekst

Bekijk de tekst en beantwoord de vragen als de docent dat zegt.

1. Noteer in een paar woorden waar de tekst over gaat.

2. Waarom zou de schrijver deze tekst geschreven hebben?

B. Het lezen van de tekst

Lees de tekst en beantwoord de vragen als de docent dat zegt.

1. Lijken wolven veel op honden?

2. Waar leven wolven?

3. Valt een wolf mensen aan?

4. Kunnen jonge wolven direct voor zichzelf zorgen?

5. Hoe leren wolven jagen?

6. Wat vind je van het idee om wolven los te laten op de Veluwe?

C. Woorden in de tekst

Hieronder zie je een aantal woorden die in de tekst 'De ene wolf is de andere niet' staan.

A. Geef bij ieder woord met een + / ± / - aan hoe goed je weet wat dat woord betekent:

- + Je weet heel goed wat het woord betekent.
- ± Je weet een beetje wat het woord betekent.
- Je weet niet wat het woord betekent.

	Ik ken dit woord + / ± / -	Zin
1. slanker (r. 3)		
2. uitgeroeid (r. 9)		
3. voedsel (r. 16)		
4. kapten (r. 21)		
5. prooi (r.26)		
6. schuw (r. 29)		
7. risico (r. 32)		
8. slachtoffer (r.35)		
9. gezoogd (r. 42)		
10. buitelen (r. 49)		

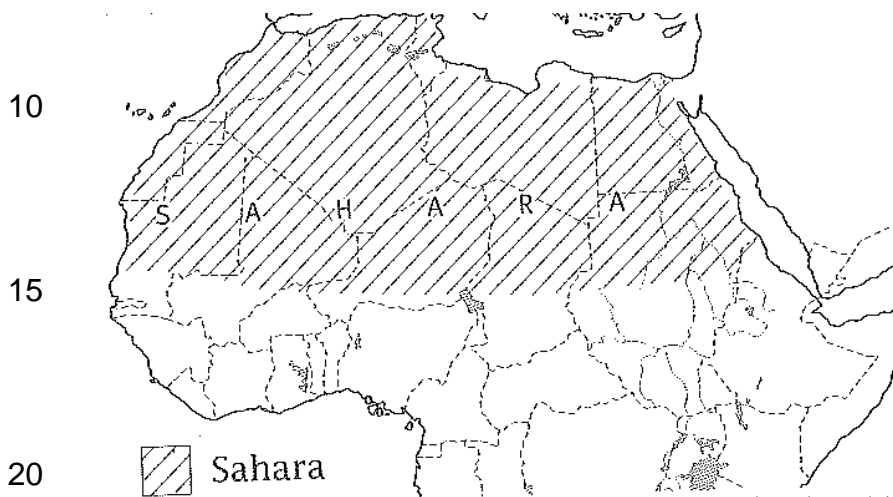
B. Maak met de woorden die je een + of een ± hebt gegeven een zin waarmee je zo goed mogelijk laat zien wat het woord betekent. Vul de zin in in de derde kolom van de tabel.

3.4.3 Tekst 'Leven in de Sahara'

Leven in de Sahara

1 De Sahara

Het Arabische woord 'Sahra' betekent: gele verlaten vlakte. Daarmee wordt het gigantische woestijngebied bedoeld dat ligt tussen de Atlantische Oceaan, de Middellandse Zee, de Rode Zee en het binnenland van Afrika. De Sahara is 135 keer zo groot als Nederland en strekt zich uit over tien landen.

Klimaat

Regen valt er alleen aan de randen. De buien zijn schaars maar zwaar. De lucht is er droog en de temperatuur hoog. Op de grond kan de temperatuur boven de 70°C komen. Maar de nachten zijn koud en 's winters vriest het regelmatig. De wind kan er hevig tekeer gaan; zandstormen zorgen ervoor dat alles nog eens extra uitdroogt.

30 Landschap

De Sahara wordt verdeeld in vier gebieden. De Noordelijke Sahara is het gebied van de oasen. Hier komt water uit de bergen aan de oppervlakte. Daardoor kunnen er palmen groeien. Deze valleien waren het centrum van vroege beschavingen. Hier worden nog altijd dadels gekweekt.

35 Het centrum van de Sahara is een bergachtige streek. Daar ligt het Ahaggar massief en het bergland van Tibesti. De Ahaggar is een bergmassief van 3000 meter hoogte met hoge ketens, vulkaanresten en kloven. In de dalen, waar het wat vochtiger is, groeien bomen, zoals acacia's en cipressen.

40 Verder oostelijk ligt Tibesti, met bergen van meer dan 3000 meter hoog. Het bergland van Tibesti wordt doorsneden door diepe kloven van meer dan 100 meter breed. Ze liggen tussen uitgestrekte hoogvlakten. De kloven zijn uitgeslepen door het stromende water na de zeldzame

regenbuien.

45 In de Zuidelijke Sahara liggen de duinen van de 'ergs' (zandwoestijnen), afgewisseld door hoogvlakten waar 'hamada's' (rotswoestijnen) liggen. Hier ligt ook de hoogste berg van de Sahara, de Emi Koessi, waarop 's winters sneeuw ligt. Hij behoort tot het Tibesti-gebergte en is een oude vulkaan van 3415 meter hoog.

50 De Atlantische Sahara is een wat vochtiger gebied. De koude Canarische zeestroom brengt er vaak mist en dauw.

Mensen

55 Er hebben zich in de Sahara twee verschillende samenlevingsvormen ontwikkeld. Ten eerste de nomadische samenleving, die steunt op handel en veeteelt. Ten tweede de sedentaire samenleving, die een vaste woonplaats heeft en aan landbouw en handwerk doet.

60 De Moren zijn nomaden die zich geheel en al toelleggen op handel en veeteelt.

Gedurende hun bestaansgeschiedenis hebben ze meerdere steden gesticht. De belangrijkste daarvan is Marrakech, dat zijn naam gegeven heeft aan het land Marokko.

65 De Toeareg zijn handelaars en veetelers, maar in het verleden leefden ze ook van het plunderen van karavanen. Deze nomaden zijn heer en meester over de streek rond het Massief van Ahaggar.

70 De Haussa zijn sedentaire veetelers en vissers. Zij leefden lange tijd geïsoleerd rond het Tsjaadmeer aan de zuidrand van de Sahara. In de Middeleeuwen stichtten ze enkele belangrijke stadstaten.

75 De Dogon leven in Mali. Deze veetelers en landbouwers zijn arm, maar bezitten een van de rijkste culturele tradities van Afrika.

80 De Bororo zijn nomaden die zich toelleggen op de runderteelt. Ze leven in de Sahel aan de zuidrand van de Sahara, bij het Tsjaadmeer.

85 De Tibboes zijn nomadische runder- en dromedarishouders. Ze leven rond het Massief van Tibesti. Hun uithoudingsvermogen tijdens het reizen door de woestijn is spreekwoordelijk.

90 De Beja zijn nomadische en halfnomadische herders van geiten en dromedariskuddes. Ze leven in het noordoosten van Soedan tussen de Nijl en de Rode Zee.

De Nuba leven al sinds

DE MOREN

DE TOEAREG

DE HAUSSA

DE DOGON

DE BORORO

DE TIBBOES

DE BEJA

DE NUBA

DE DINKA

95 mensenheugenis in de hoge stroomdalen van de Nijl. De Nuba zijn een volk van landbouwers en veetelers dat nauwe banden onderhield met de oude Egyptenaren.

100 De Dinka zijn landbouwers en veetelers die in centraal Soedan leven in huttendorpen die ze om de vijf tot tien jaar verplaatsen, wanneer de bodem is uitgeput.

Zout

105 In de Sahara vind je 'Sebka's': immense, ondiepe kuilen waarin zich zout heeft opgestapeld. Dat zout is onmisbaar voor nomaden. Ze verzamelen brokken zout en transporteren het in karavanen naar hun belangrijkste weidegronden om het te vermengen met het veevoer. Door dat zout houden de dieren het vocht in hun lichaam beter vast.

Bron: *Leeszin. Methode voor begrijpend lezen en studerend lezen*. Zelfstandig werkboek jaargroep 8.
Groningen: Wolters-Noordhoff.

3.4.4 Vragenblad bij 'Leven in de Sahara'

Opdracht

Je gaat een aantal vragen beantwoorden over de tekst 'Leven in de Sahara'. Luister goed naar je docent. Die vertelt wat je precies moet doen.

➤ Het bekijken van de tekst

Bekijk de tekst en beantwoord de vragen als de docent dat zegt.

1. Noteer in een paar woorden waar de tekst over gaat.

2. Waarom zou de schrijver deze tekst geschreven hebben?

➤ Het lezen van de tekst

Lees de tekst en beantwoord de vragen als de docent dat zegt.

1. Sahara betekent: gele verlaten vlakte. Is er alleen maar zand in de Sahara?

2. Hoe groot is de Sahara?

3. Hoe komt het dat het zo droog is in de Sahara?

4. Hoeveel verschillende volken leven in de Sahara?

5. Welke volken zijn nomaden?

6. Waarom is het zout in 'Sebka's' zo belangrijk voor nomaden?

➤ **Woorden in de tekst**

Hieronder zie je een aantal woorden die in de tekst 'Leven in de Sahara' staan.

A. Geef bij ieder woord met een + / ± / - aan hoe goed je weet wat dat woord betekent:

- + Je weet heel goed wat het woord betekent.
- ± Je weet een beetje wat het woord betekent.
- Je weet niet wat het woord betekent.

	Ik ken dit woord + / ± / -	Zin
1. schaars (r. 24)		
2. gekweekt (r.34)		
3. kloven (r.41)		
4. uitgestrekte (r.42)		
5. samenleving (r.55)		
6. zich toeleggen op (r.59)		
7. plunderen (r. 66)		
8. geïsoleerd (r. 70)		
9. mensenheugenis (r.89)		
10. uitgeput (r. 101)		

B. Maak met de woorden die je een + of een ± hebt gegeven een zin waarmee je zo goed mogelijk laat zien wat het woord betekent. Vul de zin in in de derde kolom van de tabel.

3.4.5 Observatieformulier

Aanpak (zie par. 3.3.2 voor een uitgebreidere instructie)

Laat de leerlingen de cursieve onderdelen uitvoeren (zie ook het vragenblad voor leerlingen).
 Observeer hoe de leerlingen het beantwoorden van de vraag aanpakken. Geef op het observatieformulier met een '+' of '-' aan of de leerlingen een passend antwoord geven of een goede strategie kiezen. Herhaal de bovengenoemde stappen voor de volgende vragen.

	Naam:	Naam:	Naam:	Naam:	Naam:
Onderdeel A: het bekijken van de tekst					
<i>Laat vraag 1 beantwoorden: Waarover zou deze tekst gaan?</i>					
Observeer: De leerling bekijkt even snel de tekst					
Observeer: De leerling formuleert een duidelijk antwoord.					
<i>Laat vraag 2 beantwoorden: Waarom zou de schrijver deze tekst geschreven hebben?</i>					
Observeer: De leerling formuleert een duidelijk antwoord.					
Onderdeel B: Het lezen van de tekst					
<i>Laat vraag 1 beantwoorden</i>					
Observeer: De leerling zoekt of leest in de tekst.					
Observeer: De leerling formuleert een duidelijk antwoord.					
<i>Laat vraag 2 beantwoorden</i>					
Observeer: De leerling zoekt of leest in de tekst.					
Observeer: De leerling formuleert een duidelijk antwoord.					
<i>Laat vraag 3 beantwoorden</i>					
Observeer: De leerling zoekt of leest in de tekst.					
Observeer: De leerling formuleert een duidelijk antwoord.					
<i>Laat vraag 4 beantwoorden</i>					
Observeer: De leerling zoekt of leest in de tekst.					
Observeer: De leerling formuleert een duidelijk antwoord.					

	Naam:	Naam:	Naam:	Naam:	Naam:
<i>Laat vraag 5 beantwoorden</i>					
Observeer: De leerling zoekt of leest in de tekst.					
Observeer: De leerling formuleert een duidelijk antwoord.					
<i>Laat vraag 6 beantwoorden</i>					
Observeer: De leerling zoekt of leest in de tekst.					
Observeer: De leerling formuleert een duidelijk antwoord.					
Onderdeel C: woorden in de tekst					
<i>Laat leerlingen invullen in hoeverre ze de woorden kennen</i>					
Observeer: De leerling zoekt de woorden op in de tekst.					
Observeer: De leerling geeft aan meer dan vijf woorden deels of helemaal te kennen.					
<i>Laat leerlingen zinnen maken met de woorden die ze kennen</i>					
Observeer: De leerling maakt goede zinnen waarin de betekenis echt duidelijk wordt.					

Overige opmerkingen:

Naam:	Naam:	Naam:	Naam:	Naam:

4. Les 2: de introductieles

4.1 Doel

Nu de observatieles geweest is, heeft u enig zicht op de problemen die er bij de leerlingen spelen. De introductieles is de eerste les die met de hele groep plaatsvindt. Tijdens de observatieles hebben de leerlingen al iets kunnen proeven van wat er in de lessen aan de orde kan komen en hoe er zal worden gewerkt (overigens zonder dit te weten), terwijl de observaties u als docent een eerste indruk hebben opgeleverd van de vaardigheden en eventuele problemen van de leerlingen bij het omgaan met teksten en op het gebied van woordenschat. Deze ervaringen en informatie vormen een mooi uitgangspunt voor de introductieles, waarin:

1. leerlingen een goed beeld dienen te krijgen van het doel van de ondersteuningslessen, en
2. een nadere verkenning en inventarisatie plaatsvindt van de problemen die leerlingen tegenkomen bij het omgaan met de lesboeken:
 - a. Welke lesboeken vinden ze moeilijk?
 - b. Wat vinden ze er moeilijk aan?
 - c. Wat zou eraan gedaan kunnen worden?

Op grond van de bevindingen die in deze les opgedaan worden, wordt bepaald met welke lesboeken er de komende lessen gewerkt zal worden en of er aanleiding is om bepaalde accenten in het programma te leggen.

Tip!

De benadering in de les moet er een zijn van interactie en gezamenlijke reflectie in een open sfeer. Van de leerlingen wordt veel eigen inbreng verwacht. Het scheppen van een veilig klimaat, waarin kinderen hun mond open durven en willen doen, is daarvoor uitermate belangrijk. Omdat de leerlingen naar alle waarschijnlijkheid afkomstig zijn uit verschillende klassen, is het in dit verband raadzaam aandacht te besteden aan de groepsvorming, bijvoorbeeld door middel van kennismakingsspelletjes. Het boekje 'Energize III', dat hoort bij de methode 'Leefstijl', is hiervoor een geschikte bron¹.

In de onderstaande lesopzet zijn dergelijke activiteiten niet opgenomen. Ze kunnen echter op elk geëigend moment worden ingevoegd, als dat nodig is ook tijdens de vervollessen. Houd voor dat doel altijd een paar van deze activiteiten achter de hand.

4.2 Benodigheden

- Lesboeken van een aantal vakken (door leerlingen mee te nemen, of uit magazijn)
- Optioneel: de teksten en vragen uit de observatieles

4.3 Lesopbouw

4.3.1 Inleiding

10 min

Breng de observatieles in herinnering: het doel (kijken hoe leerlingen een tekst aanpakken, hoe ze omgaan met vragen, en hoe het staat met de woordenschat) en de werkwijze (met elkaar praten over hoe je dingen aanpakt). Deel eventueel de in die les gebruikte tekst ('De ene wolf is de andere niet' en/of 'Leven in de Sahara') en opdrachten uit, dat praat wat gemakkelijker.

¹ E. Tielemans. *Energize III*. ISBN: 978 92 7574 952 6

Probeer een gesprek op gang te brengen aan de hand van de vraag:

- Wat vond je ervan om op deze manier te praten over een tekst en over hoe je dat nou doet (aanpakt), een tekst lezen?

Haal vervolgens een paar opdrachten uit de observatieles aan, bijvoorbeeld:

- Waarover gaat deze tekst (het onderwerp)?
- Waarom zou de schrijver deze tekst geschreven hebben?
- Eén van de vragen bij de tekst.
- De betekenis van woorden uit de tekst.

Vraag aan een paar leerlingen nog eens te vertellen wat hun antwoord was en hoe ze de vraag hadden aangepakt. Beschouw deze inleiding als een eerste gedachtebepaling. Laat de leerlingen zoveel mogelijk aan het woord. Stuur het gesprek wel, maar beoordeel niet, leg niets uit. Sluit de inleiding af door in het kort te vertellen dat het in de ondersteuningslessen om dit soort zaken zal gaan: samen praten over hoe je teksten in je lesboeken op een handige manier kunt aanpakken (bijvoorbeeld het antwoord vinden op een vraag en de betekenis van een woord achterhalen.). Vertel erbij dat u daarbij zoveel mogelijk rekening wilt gaan houden met wat de leerlingen nog moeilijk vinden, en wat ze nog graag willen leren. Geef aan dat jullie daarom nu wat dieper gaan kijken naar de lesboeken die de leerlingen gebruiken.

4.3.2 Kern

30 min

De kern bestaat uit twee delen die hieronder besproken worden.

A. Welke lesboeken vind je moeilijk?

In het eerste deel wordt geïnventariseerd welke lesboeken leerlingen moeilijk vinden. Om te achterhalen welke boeken dat zijn, kunt u als volgt te werk gaan:

- Schrijf alle titels van de lesboeken onder elkaar op het bord.
- Laat de leerlingen opschrijven welke drie boeken ze het moeilijkst vinden.
- Maak gezamenlijk een turftabel: het lesboek met de meeste streepjes wordt door de leerlingen het moeilijkst gevonden.

B. Wat vind je er moeilijk aan?

De ervaring leert dat het voor leerlingen lastig is om aan te geven wat ze moeilijk vinden aan een boek. Laat, om hierover een gesprek op gang te brengen, de leerlingen eerst met elkaar over deze vraag nadenken. Dat kan als volgt:

- Verdeel de leerlingen in groepjes van drie tot vijf personen. Wijs per groepje een 'notulist' en een 'woordvoerder' aan. Elk groepje gaat aan het werk met een lesboek waarvan aangegeven is dat het moeilijk gevonden wordt.
- Laat de leerlingen het gedeelte opzoeken dat pas geleden is behandeld (eventueel met behulp van informatie van de vakdocent. Dit ligt nog het meest vers in het geheugen.
- Laat ze met elkaar bespreken wat ze moeilijk vinden aan het lesboek.
- Laat de notulist daar vervolgens een paar dingen (minimaal 3) van opschrijven. Stimuleer ook dat ze die problemen kunnen aanwijzen (of laten zien) in de tekst.
- Laat na tien minuten iedere woordvoerder van het groepje kort aan het woord om te presenteren wat ze moeilijk vinden aan het lesboek.

Probeer in het nagesprek duidelijk te krijgen waar de moeilijkheden zitten. Vraag door om het probleem helder te krijgen en breng zelf dingen in waaraan de leerlingen niet hebben gedacht. Vraag de leerlingen ook naar eventuele oplossingen die ze zelf al hebben bedacht voor het genoemde probleem.

Aandachtspunten kunnen zijn:

- De weg weten in het boek (structuur, inhoudsopgave, begrippenlijst etc.).
- De weg weten in een hoofdstuk (structuur, lay-out etc.).
- Structuur van de tekst (typografie, alinea's, verwijzingen naar illustraties en opdrachten etc.).
- Taalgebruik (zinsbouw, schooltaalwoorden, moeilijke woorden etc.).
- Vragen en opdrachten.

Maak tijdens de bespreking een neerslag op het bord. Vat de bevindingen per lesboek ten slotte kort samen.

4.3.3 Afsluiting

10 min

Wat kunnen we eraan doen?

Bespreek met de leerlingen:

- Wat er aan de gesignaleerde problemen gedaan kan worden.
- Welk lesboek in de volgende les centraal zou moeten staan (het lesboek kan worden gekozen op grond van de turftabel). Vertel de leerlingen dat ze dit lesboek ook mee moeten nemen naar de volgende les.

Wat er precies aan de geconstateerde problemen kan worden gedaan, kunnen de leerlingen misschien moeilijk zelf aangeven. Probeer dat in een gesprekje te verhelderen. Laat ze zelf met voorstellen komen ('wat zou je willen leren?'), en breng zelf wat mogelijkheden in. Geef aan dat de leerlingen in de volgende lessen verder aan de slag gaan met mogelijke oplossingen voor hun problemen.

Spreek af wat de leerlingen de volgende keer moeten meenemen.

5. Les 3: de structuur van het lesboek

5.1 Doel

Lesboeken hebben per hoofdstuk of thema meestal een vaste structuur, bijvoorbeeld:

- Een *introdactie*, in de vorm van een grote plaat (spread), meerdere afbeeldingen, een inleidende tekst e.d.
- Een aantal *paragrafen* over afgeronde leerstofonderdelen
- Een afsluitend gedeelte, na een paragraaf, een hoofdstuk, of aan het eind van het boek, in de vorm van een *samenvatting*, ‘*wat ik geleerd heb*’ of iets dergelijks

Daarbij is doorgaans gekozen voor een voor leerlingen herkenbare lay-out met gekleurde kaders, cursief of dik gedrukte woorden en andere tekstkenmerken. Elke paragraaf heeft meestal ook weer zijn vaste opbouw, bijvoorbeeld met een kadertje ‘dit ga je leren in deze les’ en korte tekstblokjes met tussenkopjes afgewisseld met werkboekopdrachten of practicumopdrachten. Achterin het boek zijn soms nog weer andere hulpmiddelen opgenomen zoals een begrippenlijst en/of register.

De vormgevers willen met dit alles het boek voor de leerlingen zo toegankelijk mogelijk maken en het gebruik van het lesboek enigszins sturen. Hiervoor is het wel belangrijk dat leerlingen de structuur van het boek en de bedoeling van alle typografische bijzonderheden goed kennen, zodat ze er handig gebruik van kunnen maken tijdens de les.

In deze les gaan de leerlingen aan de slag met het doorgronden van de structuur van een lesboek. Het onderwerp ‘de structuur van het lesboek’ kan in één les worden behandeld, maar desgewenst kunnen er ook meerdere lessen aan worden besteed (met hetzelfde lesboek of dat van een ander vak).

Tip!

Maak van het lesboek dat u in de hulples gaat bespreken eerst zelf een grondige analyse. Hoe is het boek opgebouwd? Wat is de functie van elk van de onderdelen? Wat is het verband tussen de verschillende onderdelen? Wat zal werken, waarover heeft u zo uw twijfels? Probeer ook in te schatten waar leerlingen problemen mee zouden kunnen hebben. Gebruik voor uw analyse eventueel een kopie van een gedeelte van het lesboek om de sterke en zwakke punten duidelijk te kunnen aangeven (markeren). Bespreek uw bevindingen met de vakdocent (of nog beter: voer de analyse samen uit).

5.2 Benodigdheden

- Het lesboek dat centraal staat
- Eventueel een werkblad met uitgewerkte deeloefeningen (zie kern)

5.3 Lesopbouw

5.3.1 Inleiding

10 min

Vertel de leerlingen dat in deze les, zoals afgesproken in de vorige les, het lesboek van vak X centraal zal staan. Geef aan dat de leerlingen vooral gaan letten op de opbouw van het boek, zodat ze in het vervolg beter in staat zijn om informatie in dit boek te vinden.

Ga vervolgens met de leerlingen terug naar de laatste vakles die ze gehad hebben waarin het betreffende lesboek gebruikt werd. Stel een aantal tamelijk open vragen om de leerlingen zelf aan het denken te zetten, bijvoorbeeld:

- Hoe ging de les?
- Wat heb je er geleerd?
- Wat was moeilijk in de les?
- Wat heb je gedaan met het lesboek?
- Wat vind je nou van het lesboek?

Probeer vervolgens door wat meer gerichte vragen de manier waarop de leerlingen met het boek omgaan en de problemen die ze ervaren, bespreekbaar te maken. Het is belangrijk dat leerlingen zich bewust worden van hun aanpak en de problemen die ze daarbij ervaren en dat ze kunnen reflecteren op de effectiviteit van hun aanpak. Maak er zoveel mogelijk een gesprek van, waarbij u leerlingen ook laat reageren op de aanpak van andere leerlingen.

5.3.2 Kern

35 min

De kenmerken van het betreffende lesboek bepalen voor een belangrijk deel wat u in deze les rond de structuur van het lesboek kunt doen. Hieronder wordt dan ook een aantal mogelijke werkvormen beschreven.

A. Activiteiten gericht op de opbouw van het boek als geheel

Hoewel elk lesboek weer anders is, openen de meeste wel met een ‘woordje gericht aan de leerling’ waarin iets over de opzet van het boek staat vermeld en een inhoudsopgave. Achterin het boek is meestal een register te vinden, soms ook een begrippenlijst. Het is zinvol deze onderdelen aan de orde te stellen, zodat de leerlingen goed de weg weten in het boek. Dat kan met behulp van onderstaande werkvormen (naar keuze).

1. Ervaringsgesprek aan de hand van vragen

Voer een klassengesprek met leerlingen aan de hand van de volgende vragen:

- Welke onderwerpen komen in het boek aan de orde?
- Zie je een opbouw in de onderwerpen die behandeld worden?
- Wat is er duidelijk aan het boek?
- Wat vind je niet zo duidelijk aan het boek?
- Maak je wel eens gebruik van (het register, de inhoudsopgave, de begrippenlijst etc.)?
- Zo ja, wanneer vind je dat handig?
- Hoe kun je het register / de inhoudsopgave / de begrippenlijst het beste gebruiken?
- Voorin het lesboek wordt uitgelegd hoe je het werkboek het beste kunt gebruiken. Doe jij het ook zo?

Probeer er een echt gesprek van te maken door:

- Leerlingen hun antwoord te laten toelichten (‘Hoe doe je dat?’ ‘Hoe weet je dat?’ ‘Waar heb je op gelet?’)
- De andere leerlingen om een reactie te vragen (‘Vind je dat ook?’ ‘Doe je dat ook zo?’)

2. Opzoekoefeningen

De volgende korte oefeningen kunnen leerlingen meer inzicht geven in de opbouw van het boek als geheel:

- A. Je vakdocent vertelt dat jullie iets gaan leren over ‘....’. Over welk hoofdstuk gaat die les dus?
- B. In het boek staat een hoofdstuk over ‘.....’. Noem drie belangrijke dingen die in dit hoofdstuk worden behandeld.
- C. Je moet een werkstuk maken over ‘....’. Kun je daarover ook iets terugvinden in je lesboek. Zo ja, waar?
- D. In hoeveel hoofdstukken wordt ‘....’ behandeld?

3. Spelvormen

A. Opzoekspel

Maak van tevoren kaartjes met vragen, op dezelfde manier als bij de opzoekoefeningen hierboven. Zorg dat iedere leerling dezelfde stapel met tien kaartjes krijgt en ongeopend voor zich laat liggen. Het is de bedoeling dat leerlingen, op het moment dat de tijd ingaat, een kaartje omdraaien, het antwoord opzoeken in het boek en vervolgens noteren in hun schrift. Laat een stopwatch meelopen. Degene die het snelst alle vragen correct beantwoord heeft, is de winnaar.

B. ‘Tour de France door het lesboek’

Geef leerlingen een vel papier waarop een aantal ‘etappes’ genoteerd is, bijvoorbeeld op de volgende manier:

<i>Etappe 1</i>	Proloog	Ga naar de inhoudsopgave van het boek. Tel zo snel mogelijk hoeveel paragrafen er in dit boek behandeld worden. (Geen hoofdstukken, want die zijn vaak al genummerd).
<i>Etappe 2</i>	Relatief vlak	Noteer vijf onderwerpen die in hoofdstuk X behandeld worden.
<i>Etappe 3</i>	Bergetappe	Een zware etappe. Noteer alle eerste woorden op pagina 4, 8, 12, 16, 20, 24 etc. van je boek.
<i>Etappe 4</i>	Rustdag	Adem even diep in en uit. De volgende etappe is weer een bergetappe...
<i>Etappe 5</i>	Bergetappe	Zoek zo snel mogelijk op, op welke bladzijde de volgende begrippen behandeld worden:

Laat leerlingen in tweetallen de etappes afleggen, waarbij het tweetal dat het snelst alle etappes afgelegd heeft, de winnaar is. Ieder tweetal mag zelf bepalen hoe ze de opdrachten aanpakken, dus of ze alles gezamenlijk doen, of dat ze de etappes verdelen.

B. Activiteiten gericht op een hoofdstuk of een thema uit het lesboek

Zoals hierboven is aangeduid, kent een hoofdstuk of thema in een lesboek meestal ook een vaste structuur. De manier waarop een hoofdstuk is opgebouwd, heeft vaak een didactische achtergrond, bijvoorbeeld eerst insteken op de voorkennis van leerlingen, dan een oriëntatie op

het thema als geheel, daarna een bespreking van deelonderwerpen, en een samenvatting als besluit. Hieronder wordt een aantal activiteiten rond een hoofdstuk beschreven.

1. *Ervaringsgesprek*

Bij het ervaringsgesprek worden dezelfde vragen gesteld als hierboven genoemd zijn voor het hele boek, maar dan gericht op de specifieke kenmerken van een thema of hoofdstuk in het betreffende lesboek:

- Welke (deel)onderwerpen komen in het hoofdstuk aan de orde?
- Zie je een opbouw in de (deel)onderwerpen die behandeld worden?
- Wat is er duidelijk aan het hoofdstuk?
- Wat vind je niet zo duidelijk aan het hoofdstuk?
- Maak je wel eens gebruik van (afhankelijk van de lesmethode bijvoorbeeld: het overzicht met de doelen, het overzicht van wat je geleerd hebt)?
- Zo ja, wanneer vind je dat handig?

Probeer te achterhalen hoe leerlingen ermee omgaan, wat ze nog lastig vinden, of en hoe ze handig gebruik maken van de structuur van een hoofdstuk etc.

2. *Opzoekoefeningen*

De volgende korte oefeningen kunnen leerlingen meer inzicht geven in de opbouw van het hoofdstuk / thema:

- A. Jullie behandelen hoofdstuk X. Noem vijf belangrijke dingen die in dit hoofdstuk aan bod komen.
- B. Uit hoeveel paragrafen bestaat dit hoofdstuk?
- C. In welke paragraaf wordt het deelonderwerp X uitgelegd?
- D. Welke onderdelen zijn belangrijk in dit hoofdstuk? Waar zie je dat aan?

Dit soort oefeningetjes kan ook uitstekend in tweetallen worden gedaan: elk tweetal een hoofdstuk, eerst met elkaar bespreken, dan vertellen aan de groep. Besteed altijd even aandacht aan de vraag: hoe heb je het gevonden/gedaan?

3. *Spelvormen*

De verschillende spelvormen die eerder in dit hoofdstuk zijn beschreven voor het boek als geheel, kunnen ook worden ingezet om met de structuur van een hoofdstuk te oefenen.

C. Activiteiten gericht op een paragraaf uit het lesboek

Bij sommige lesboeken komen er in een paragraaf uiteenlopende teksten voor: inleidende teksten, verhalende teksten, zakelijke teksten, instructieve teksten (bijvoorbeeld practicumopdrachten), vragen en opdrachten, verwijzingen. Als dat het geval is (zie uw analyse), dan is het aan te bevelen daar ook een ervaringsgesprekje (als boven) en wat oefeningetjes aan te besteden.

5.3.3 Afsluiting

5 min

Laat de leerlingen reflecteren op de afgelopen les. Laat ze verwoorden wat ze hebben geleerd en waar ze op gaan letten tijdens de komende vaklessen. Geef ook aan dat u de leerlingen de volgende keer vraagt naar de ervaringen in de vaklessen.

6. Les 4: voorspellend lezen

6.1 Doel

Een kenmerk van zwakke lezers is dat ze voor en tijdens het lezen over het algemeen te weinig gebruikmaken van tekstkenmerken (buitenkant: titel, tussenkopjes, illustraties, anders gedrukte woorden, lay-out) en van hun eigen voorkennis. Ze lezen te weinig *voorspellend* of anders gezegd: te weinig *verwachtigsvol*. Leerlingen die op deze wijze lezen, construeren de betekenis als het ware op het moment van lezen. Leerlingen die daarentegen tijdens het lezen een bottom-up-benadering combineren met een top-down-benadering, lezen juist meer vanuit een bepaalde verwachting. Zij hoeven tijdens het lezen bij wijze van spreken alleen maar te checken wat ze reeds vermoeden.

Het is zinvol zwakke lezers te stimuleren meer voorspellend te lezen. Als dat lukt, verhoogt dat niet alleen hun leesvaardigheid en flexibiliteit van hun leesgedrag, maar ook dat ze met meer zelfvertrouwen omgaan met teksten. In de methoden Nederlands wordt meestal wel enige aandacht besteed aan het voorspellend lezen, doorgaans met behulp van een stappenplan (of leesaanpak), maar voor zwakke lezers is dat onvoldoende. Bij zwakke lezers moet meer aandacht besteed worden aan de bewustwording van het belang van voorspellend lezen. In deze les gebeurt dat door leerlingen leestaken te laten uitvoeren, ze samen na te laten denken over de eigen aanpak en die van medeleerlingen, en samen te onderzoeken wat in een bepaald geval een handige strategie is. Het is belangrijk dat leerlingen vervolgens ervaren dat die nieuwe strategieën ook echt werken. Dat vergroot de kans dat leerlingen de strategieën ook daadwerkelijk toe gaan passen.

Bij het voorspellend lezen gaat het erom dat leerlingen zich voorafgaande aan het lezen oriënteren op de tekst en het onderwerp van de tekst door zich vragen te stellen zoals:

- Ik kijk naar de buitenkant van de tekst. Wat zie ik al? Waar zou de tekst over gaan? Wat wordt er over het onderwerp verteld?
- Wat weet ik zelf al over het onderwerp van de tekst?

Aan het onderwerp voorspellend lezen kan één les worden besteed, maar het is zinvol het in volgende lessen in korte activiteiten te laten terugkomen. In principe leent elke tekst zich voor voorspellend lezen, ook al heeft een tekst maar weinig buitenkant.

Tip!

Tijdens de observatieles (les 1) zijn leerlingen al bezig geweest met het oriënteren op de tekst. Probeer in deze les rekening te houden met de toen ingeschatte beginsituatie van de leerlingen.

6.2 Benodigheden

- Minimaal drie gekopieerde teksten uit zaakvakmethodes die zich lenen voor voorspellend lezen (met titel, tussenkopjes, illustraties e.d.). Liefst uit (minimaal) drie verschillende methodes.

6.3 Lesopbouw

6.3.1 Inleiding

5 min

Neem kort de tijd om terug te kijken op de vorige les waarin de structuur van het lesboek centraal stond. Inventariseer of leerlingen hierop gelet hebben in de afgelopen zaakvaklessen. Vraag ze waar ze wat aan hadden en wat ze eventueel lastig vonden.

Stap vervolgens over naar de inhoud van deze les. Breng de observatieles in herinnering, met name het onderdeel waarbij de leerlingen snel moesten zien te achterhalen waarover de tekst ging en wat de schrijver met de tekst zou willen bereiken. Vertel dat u daar in deze les op door wilt gaan, maar dan met andere teksten.

Introduceer het begrip 'voorspellen': 'Wat we toen hebben gedaan kun je ook voorspellen noemen. We hebben, zonder dat we de tekst gelezen hadden, voorspeld waar de tekst over ging en waarom de schrijver de tekst heeft geschreven'. Benadruk dat je nooit van tevoren kunt weten of je voorspelling goed is. Dat blijkt pas als je de tekst hebt gelezen. Het gaat bij voorspellen om een *voorlopige indruk*, die in principe niet goed of fout is, maar die je tijdens het lezen controleert en bijstelt als dat nodig is.

6.3.2 Kern

40 min

A. Oriëntatie op de tekst

Voor zwakke lezers is het vaak lastig voor te stellen hoe zij zich kunnen oriënteren op de tekst. Daarom is het handig als u het eerst een keer voordoet. Hierbij kan de volgende aanpak gehanteerd worden die gebaseerd is op rolwisselend leren en modeling (zie voor meer informatie bijlage 2 over directe instructie en rolwisselend leren). De cursieve tekst is een voorbeeldtekst.

1. U neemt de tekst voor u een geeft aan waarom de tekst gelezen moet worden.
'We zijn bij geschiedenis bezig met het onderwerp 'middeleeuwen' en we moeten ons nu verdiepen in een nieuw (deel)onderwerp, namelijk 'kruistochten'. Deze tekst geeft informatie over kruistochten.'
2. Vraag u af waar de tekst over zal gaan.
'Ik denk dat deze tekst gaat over waarom er kruistochten gehouden werden. Dat zie je aan de titel 'Kruistochten, waarom?' bovenaan bladzijde 47. Ik lees even de inleiding om te kijken of mijn voorspelling klopt. (...) Ja, er wordt inderdaad gezegd dat wij aan het eind van dit hoofdstuk moeten kunnen uitleggen waarom de kruistochten plaatsvonden. Je ziet het trouwens ook aan de afbeelding. Op dit plaatje zie je mensen die op weg gaan naar een land dat aangeduid wordt als 'het heilige land'. Wat zou dat betekenen, 'heilig land'? Dat weet ik nog niet. Ik heb wel een vermoeden, het zal iets met godsdienst te maken hebben, maar waarschijnlijk kom ik daarachter als ik de tekst gelezen heb.'
3. Vraag u af hoe de tekst opgebouwd is.
'Als ik naar de tussenkopjes op bladzijde 47 tot en met 49 kijk, dan zie ik er drie: 'ontstaan van de kruistochten', 'de eerste kruistocht' en 'kinderkruistochten?'. We lezen dus eerst iets over het begin en dan over de eerste kruistocht. Waarschijnlijk zijn er dus meer geweest, als hier 'eerste' staat. En daarna krijgen we nog informatie over kinderkruistochten. Of toch niet, want er staat een vraagteken achter dit tussenkopje. Ik ben benieuwd waarom.'

4. Vat samen wat u nu weet.
'Ik weet nu dat we een tekst gaan lezen over kruistochten in de middeleeuwen. De tekst bestaat uit drie delen en na afloop moeten we uit kunnen leggen hoe de kruistochten ontstaan zijn.'

Laat leerlingen vervolgens met behulp van een tweede tekst zelf op de tekst oriënteren. Het is belangrijk dat dit nog klassikaal gebeurt, om leerlingen voldoende handvatten te geven voor het vervolg. U kunt hiervoor de volgende procedure gebruiken:

1. Stel vragen die het gebruikmaken van de buitenkant als het ware uitlokken, bijvoorbeeld:
 - *Kun je snel zien waarom deze tekst geschreven is?*
 - *Kun je snel zien waar deze tekst over gaat?*
 - *Kun je snel zien wat er over het onderwerp wordt geschreven?*
 - *Kun je snel zien hoe de tekst opgebouwd is?*

Geef leerlingen ook werkelijk weinig tijd om tot een antwoord te komen!

2. Inventariseer en bespreek de antwoorden en de aanpakken.
Een handige manier is de volgende:
 - *Laat één van de leerlingen zijn antwoord geven.*
 - *Vraag deze leerling vervolgens hoe hij het antwoord heeft gevonden.*
 - *Vraag wie van de leerlingen iets anders heeft gevonden.*
 - *Vraag ook deze leerling hoe hij het antwoord heeft gevonden.*
 - *Vraag wie het nog anders heeft gedaan etc.*
 - *Zet de verschillende aanpakken naast elkaar (eventueel in een schema op het bord).*

3. Bespreek met elkaar wat (in het betreffende geval) een handige aanpak is en waarom.

Als u deze procedure vaker gebruikt, kan het gaandeweg wat minder uitvoerig en wat meer terloops worden toegepast.

B. Activeren van voorkennis

Leerlingen weten vaak al wel wat over het onderwerp van de tekst. Om ze daarvan bewust te maken, is het zinvol de aanwezige voorkennis te activeren, bijvoorbeeld door middel van een woordveld. Dit kan als volgt:

1. Geef de leerlingen een tekst over één onderwerp. Gebruik hiervoor een andere tekst dan bij de vorige opdracht. Laat ze de tekst nog niet lezen.
2. Voorspel gezamenlijk het onderwerp van de tekst. Schrijf dit midden op het bord.
3. Stel een open vraag: Waar denk je aan bij(het onderwerp van de tekst)? Schrijf eens drie dingen op.
4. Inventariseer de antwoorden en noteer ze in een (min of meer) gestructureerd woordveld op het bord. De genoteerde termen kunnen weer nieuwe associaties oproepen.

Conclusie: 'We weten al een heleboel over het onderwerp.'

Het is zinvol om de leerlingen ook iets met het woordveld te laten doen. Een mogelijke vervolgactiviteit is in dit verband:

1. Laat de leerlingen het woordveld overnemen op een blaadje.
2. Laat de leerlingen vervolgens de tekst voorspellend lezen met als leesopdracht:
 - Over welke woorden uit het woordveld zal in de tekst iets gezegd worden?
3. Laat ze deze woorden onderstrepen of markeren.

Geef leerlingen weinig tijd om de tekst voorspellend te lezen, zodat u zeker weet dat ze echt alleen voorspellend lezen. U kunt dit stimuleren door enkel inleiding, tussenkopjes en slot van de tekst te geven zoals in de afbeelding hieronder, maar dat vergt enige voorbereiding van uw kant.

Aardbevingen

In dit hoofdstuk ga je aan de slag met aardbevingen. Je leert hoe aardbevingen ontstaan, hoe je aardbevingen kunt meten en wat de gevolgen van aardbevingen zijn.

Het verschuiven van de aardkost

Hoe zwaar is een aardbeving?

De seismoloog en de schaal van Richter

Tip!

Een andere manier om voorkennis te activeren is het stellen van vragen aan de tekst. Om een vraag te kunnen bedenken ben je namelijk wel gedwongen te putten uit je voorkennis.

Het kan als volgt:

1. Geef de leerlingen een tekst over één onderwerp. Laat ze de tekst nog niet lezen.
2. Voorspel gezamenlijk het onderwerp van de tekst. Schrijf dit op het bord.
3. Probeer nu vragen te genereren, bijvoorbeeld door opdrachten als:
 4. Wat zou je willen weten over het onderwerp?
 5. Bedenk eens twee vragen over het onderwerp?
 6. Welke vragen zou je willen stellen aan de tekst?Het bedenken van vragen kan prima in tweetallen. Laat de leerlingen twee vragen opschrijven.
4. Inventariseer de vragen, en noteer ze op het bord.

Net als bij het woordveld moet hier een vervolg aan worden gegeven:

5. Laat leerlingen zich oriënteren op de tekst en voorspellen of het antwoord op een vraag in de tekst zal staan of niet (dus zonder de tekst helemaal te lezen). Dit kan individueel of in tweetallen.

Inventariseer de voorspellingen in een nagesprek en ga vooral in op de aanpak: waarop hebben ze gelet? Vervolgens kan de tekst nog helemaal gelezen worden en kan bekeken worden of de voorspellingen klopten of niet.

6.3.3 Afsluiting

5 min

Blik aan het einde terug op de inhoud van de les. Laat leerlingen reflecteren op wat ze geleerd hebben over voorspellend lezen en wat ze ermee gaan doen in de komende vaklessen. Geef aan dat u aan het begin van de volgende les de ervaringen zult inventariseren.

7. Les 5: hoofdzaken uit een tekst(deel) verwoorden

7.1 Doel

Het verwoorden van hoofdzaken uit een (gedeelte van een) gelezen tekst, vormt voor leerlingen vaak een complexe taak. Het veronderstelt immers onder meer dat leerlingen het betreffende fragment met begrip hebben gelezen, dat ze vervolgens kunnen vaststellen wat de hoofdzaken zijn en dat ze deze hoofdzaken ook naar anderen toe kunnen verwoorden. Omdat er zo veel bij komt kijken, is het niet vreemd dat leerlingen er moeite mee hebben. Daarom is het belangrijk om deze vaardigheid regelmatig met leerlingen te oefenen. Het doel hiervan is de vaardigheid van de leerlingen te vergroten en de aanpak en het handelingsrepertoire te verbreden.

In de hieronder beschreven lesopzet is gekozen voor een interactieve aanpak. Daarbij is het belangrijk dat leerlingen hun ideeën durven te verwoorden, ook als ze niet direct helemaal juist zijn. Het is dus belangrijk dat er een ontspannen en veilige sfeer gecreëerd wordt.

7.2 Benodigheden

- Minimaal twee hoofdstukken / fragmenten uit een lesmethode met korte tekstblokken die zo veel mogelijk een afgerond geheel vormen

7.3 Lesopbouw

7.3.1 Inleiding

10 min

Start met een korte terugblik op de vorige les, waarin het voorspellend lezen geoefend werd. Vraag leerlingen of ze in de afgelopen lessen met deze leesaanpak geoefend hebben en inventariseer kort hun bevindingen. Sta ook stil bij eventuele moeilijkheden die leerlingen ondervonden hebben.

Geef vervolgens aan dat de leerlingen in deze les aan de slag gaan met het verwoorden van hoofdzaken uit (delen van) teksten. Het gaat er dus om dat leerlingen kunnen aangeven wat belangrijk is in een bepaald tekstgedeelte. Vraag leerlingen hoe ze kunnen zien welke informatie in een tekst belangrijk is en geef dit weer op het bord. Zaken die aan bod kunnen komen zijn onder andere:

- Belangrijke informatie is soms opvallend gedrukt (*cursief*, **vet**).
- Belangrijke informatie staat vaak aan het begin of het eind van een tekst of tekstdeel (inleiding, slot, kernzinnen).
- Titels en tussenkopjes geven informatie over wat belangrijk kan zijn.
- Signaalwoorden kunnen aangeven wat belangrijk is: *‘dit betekent dus, kortom, we kunnen hieruit concluderen, etc’*.
- Belangrijke informatie wordt soms ook in aparte tekstblokken of in illustraties weergegeven.

7.3.2 Kern

35 min

A. Verkenning

Vertel de leerlingen dat u samen een tekst gaat lezen: ‘Ik vraag aan één van jullie een stukje hardop te lezen. De anderen lezen mee. Als je klaar bent met lezen vraag ik je in je eigen woorden te vertellen wat je hebt gelezen. Daar praten we even over met elkaar, en dan krijgt een ander de beurt’.

Ga per tekstblokje als volgt te werk:

1. Een leerling (X) leest de tekst hardop. De anderen lezen mee.
2. Deze leerling vertelt vervolgens in eigen woorden wat er in de tekst gezegd wordt.
3. Vraag leerling X als hij klaar is met vertellen waarom hij deze informatie heeft gekozen. Waaraan kun je zien dat dit belangrijk is?
4. Vraag een andere leerling om een reactie: Heeft X de inhoud duidelijk verteld, vind je? Heeft X de belangrijkste dingen verteld? Zou jij het anders vertellen? Zo ja, hoe?
5. Vraag aan alle leerlingen: Wie zou het nog anders vertellen?

Probeer tijdens het gesprek de prestaties van de leerlingen te beoordelen door met elkaar kwalificaties te gebruiken als: 'te beknopt/te uitgebreid, niet/wel volledig, vaag/duidelijk'.

Tip!

Het kan nuttig zijn om het eerste tekstblokje zelf hardop denkend voor te doen ('modeling'). U kunt zo laten zien hoe u als ervaren lezer te werk gaat. Dat kan de leerlingen helpen bij hun eigen pogingen om de hoofdzaken uit een tekst te halen.

B. Zelfstandig oefenen

Vervolgens wordt voor het inoefenen de tweede tekst gebruikt. De leerlingen werken nu in tweetallen volgens de taakverdelende methode (zie ook par. 3.5 in bijlage 1: 'Samenwerkend leren'). Elk tweetal krijgt een deel van de tekst toebedeeld en maakt daarbij de volgende opdracht:

'Jullie krijgen als klas een lange tekst, die verdeeld is in verschillende kleine delen. Ieder duo krijgt een deel toegewezen. Het is de bedoeling dat jullie straks aan de andere duo's gaan vertellen waar jullie stuk tekst over gaat. Je haalt dus de hoofdzaken uit jullie tekstdeel. Doe dit op de volgende manier':

1. Lees eerst voor jezelf de hele tekst globaal door.
2. Lees dan het stukje dat voor jouw duo is bestemd (gemarkeerd op de kopie) nogmaals door, maar nu heel nauwkeurig.
3. Je moet straks aan de groep vertellen waar het stukje voor jouw duo over gaat.
4. Bespreek met z'n tweeën wat jullie in elk geval over het stukje moeten gaan vertellen: Wat vind je allebei belangrijk? Wat hoeft niet verteld te worden? Maak een spiekbrieftje voor de presentatie.

Kies, als de groepjes klaar zijn met hun opdracht, één leerling van elk tweetal uit om de tekst te verwoorden. Laat de rest van de klas reageren: Is het duidelijk geworden wat er in het stukje te lezen was? (Deze kinderen hebben het betreffende stukje immers niet grondig gelezen.) Vraag de andere leerling uit het duo hoe ze het samen hebben aangepakt. Laat zo een aantal tweetallen aan bod komen.

7.3.3 Afsluiting

5 min

Blik terug op de les. Bespreek met de leerlingen of zij een verschil hebben ervaren tussen de eerste opdracht (onvoorbereid verwoorden van het gelezene) en de tweede (wel voorbereide) opdracht. Wat vinden ze van beide opdrachten? Wat is makkelijker? Wat is handiger? Blik vervolgens met de leerlingen al even vooruit naar de volgende les, waarbij leerlingen gaan oefenen met moeilijke woorden in een tekst.

8. Les 6: Woordraadstrategieën

8.1 Doel

Een aantal taalzwakke leerlingen heeft een kleinere woordenschat dan de medeleerlingen. Deze leerlingen komen meer onbekende woorden tegen in teksten dan hun klasgenoten, en hebben hierdoor meer moeite met het begrijpen van teksten. Het is daarom zinvol leerlingen een bepaalde aanpak te leren waarmee de betekenis van onbekende woorden achterhaald kan worden. De leerlingen leren zo stapsgewijs verschillende strategieën te gebruiken om informatie af te leiden over een onbekend woord.

In de voorgestelde lesopzet wordt de leerlingen een stappenplan voor het omgaan met moeilijke woorden aangeleerd. Dat aanleren gebeurt in deze lessuggesties met behulp van hardop denken en rolwisselend leren. In bijlage 2 ('Directe instructie en rolwisselend leren') worden de uitgangspunten hiervan uiteengezet. Het is overigens belangrijk dat de woordraadstrategieën regelmatig in andere lessen terugkomen.

8.2 Benodigheden

- Een aantal schoolboekteksten waarin onbekende woorden voorkomen waarvan de betekenis op verschillende manieren achterhaald kan worden. De teksten hoeven echter niet allemaal uit dezelfde lesmethode te komen.
- Het stappenplan 'onbekende woorden' (zie par. 8.4.1)

8.3 Lesopbouw

8.3.1 Inleiding

10 min

Vertel dat de centrale vraag in deze les is: 'Wat doe je als je in een tekst een onbekend woord tegenkomt?' Peil de eerste antwoorden van de leerlingen op deze vraag. Waarschijnlijk noemen ze zaken als 'vragen' en 'woordenboek gebruiken'. Leg uit dat je als lezer zelf ook meer over zo'n woord te weten kan komen. In het stappenplan 'onbekende woorden' staat hoe je dat kan doen.

Deel het stappenplan uit (zie par. 8.4.1) en geef aan dat u gaat voordoen hoe leerlingen met dit stappenplan kunnen werken.

8.3.2 Kern

A. Hardop denken door de docent

30 min

Kies een stuk tekst uit een lesmethode dat moeilijke woorden bevat. Doe vervolgens hardop denkend voor hoe de leerlingen achter de betekenis kunnen komen van onbekende woorden. Dit wordt hieronder in drie stappen weergegeven. Hierbij vindt eerst oriëntatie op de tekst plaats.

1. Waar zal dit stuk over gaan?

Om de betekenis van onbekende woorden te kunnen achterhalen is het belangrijk je af te vragen waar de tekst eigenlijk over gaat (zie les 3: 'Voorspellend lezen'). De titel, de tussenkopjes en de illustraties kunnen je al een eind op weg helpen. Maar ook hier kan je al moeilijke woorden tegenkomen. Het is dan slim om meteen de woordraadstrategieën toe te passen.

Voorbeeld aan de hand van een tekst uit het natuurkundeboek:

De titel is 'Gehoerverlies', maar dat is wel een lastig woord. Ik kijk naar het stappenplan. De eerste stap is het lezen van een stukje tekst eromheen. Maar dit is de titel, dus daar staat niet zoveel tekst omheen. Ik ga dus naar stap 2: 'Kijk naar de plaatjes'. Ah, hier staat een plaatje vlak bij de titel. Daarop zie ik een man met oorbeschermers en een vrouw met een microfoon. Het heeft dus iets te maken met harde geluiden. Maar ik weet het nog niet precies. Daarom ga ik naar stap 3 en kijk ik naar de opbouw van het woord 'gehoerverlies'. Ik zie dat het woord eigenlijk bestaat uit twee delen: 'gehoor' en 'verlies'. Het betekent misschien zoiets als: 'kwijtraken van het gehoor', dus niet meer kunnen horen. Vinden jullie dat dit met de plaatjes klopt?

2. Wat weet ik er al van?

Ook moeten leerlingen zich afvragen of ze al iets over dit onderwerp weten. Ook dat kunt u hardop denkend voordoen. Leerlingen vinden dat vaak een moeilijke stap.

Voorbeeld aan de hand van een tekst uit het natuurkundeboek:

Waaraan denk ik bij niet meer kunnen horen: aan doof zijn, aan zo'n apparaatje om beter te kunnen horen en aan mensen die hard praten tegen iemand die doof is.

3. De tekst lezen

U leest de tekst voor en doet dan weer het hardop denken voor met een onbekend woord. Vraag aan de leerlingen wat ze van de door u aangedragen betekenis vinden.

Voorbeeld aan de hand van een tekst uit het natuurkundeboek:

'Liplezen' vind ik wel een moeilijk woord, maar als ik verder lees, zie ik dat het wordt uitgelegd: 'als hij je mond kan zien, kan hij je verstaan'. Ook zie ik de stukjes 'lip' en 'lezen'. Jasper kan iemand begrijpen door de lippen te lezen; klopt dat volgens jullie?

Doe het hardop denken zo vaak voor als nodig lijkt.

Tip!

Tijdens het lezen van de tekst kunt u de leerlingen eventueel vragen de woorden uit de tekst die ze zelf moeilijk vinden op te schrijven. Na afloop kunt u dan inventariseren welke woorden de leerlingen opgeschreven hebben en met hen nadenken over de betekenis van deze woorden.

B. Toepassing: De leerlingen krijgen de rol van de docent

In het tweede deel van de les kunt u de leerlingen zelf de rol van docent geven, en wel op de volgende manier:

1. Laat een leerling een alinea van een tekst voorlezen. Gebruik hiervoor een andere tekst dan in het eerste deel van de les.
2. Tijdens het voorlezen let de leerling erop of hij een woord tegenkomt dat hij niet kent. Is dit het geval, dan stopt hij even met het lezen van de tekst.
3. De leerling probeert met behulp van de mogelijkheden die in het stappenplan gegeven worden de betekenis van het woord te achterhalen. Komt hij er zelf niet uit, dan kan een medeleerling ingeschakeld worden. Natuurlijk kunt u zelf de eerste keren ook ondersteuning bieden.
4. De medeleerlingen krijgen de gelegenheid om aan te geven of ze het met de voorgestelde betekenis eens zijn.
5. De leerling gaat verder met het lezen van de alinea.
6. Bij een nieuwe alinea gaat de beurt over naar de volgende leerling. Deze leerling neemt nu de rol van docent op zich.

8.3.3 Afsluiting

10 min

Inventariseer aan het einde de ervaringen van de leerlingen met het werken met het stappenplan. Geef de leerlingen de opdracht mee om de komende week tien moeilijke woorden op te schrijven die ze tegenkomen in de lesmethodes, en de betekenis hiervan te achterhalen. Vraag hen ook om aan te geven hoe ze achter de betekenis van dit woord gekomen zijn. Blick ten slotte alvast vooruit op de volgende les. Geef aan dat daarin het beantwoorden van vragen bij teksten centraal zal staan. Vraag aan de leerlingen bij welke methode en bij welk vak ze dit lastig vinden en geef hen eventueel de opdracht om de volgende les de lesmethode van dit specifieke vak mee te nemen.

8.4 Materialen

8.4.1 Stappenplan onbekende woorden

ONBEKENDE WOORDEN		
Ik zie een onbekend woord!		
Wat kan ik doen om achter de betekenis te komen?		
Stappen		Zo ja:
1. Ik lees een stukje terug of verder. of of	<ul style="list-style-type: none">– Zie ik een woord dat ongeveer hetzelfde betekent?– Zie ik een woord dat het tegengestelde betekent?– Wordt er uitgelegd wat het woord betekent?	<ul style="list-style-type: none">▪ Welk woord?▪ Wat is de betekenis van dat woord?▪ Welk woord?▪ Wat is de betekenis van dat woord?▪ Wat is de uitleg?
2. Ik kijk naar de plaatjes.	<ul style="list-style-type: none">– Geven de plaatjes informatie over de betekenis van het woord?	<ul style="list-style-type: none">▪ Wat voor informatie?
3. Ik kijk naar de opbouw van het woord.	<ul style="list-style-type: none">– Ken ik stukjes van het woord?	<ul style="list-style-type: none">▪ Wat voor informatie geven die stukjes?
4. Ik kan niet achter de betekenis van het woord komen. of	<ul style="list-style-type: none">– Ik vraag het aan iemand anders.– Ik zoek het op in het woordenboek.	
Ik controleer of de gevonden betekenis voor deze tekst klopt!		

9. Les 7: Vragen en opdrachten

9.1 Doel

Leerlingen moeten bij de verschillende vakken veel vragen en opdrachten maken en daar hebben zij nogal eens problemen mee. Dat wordt vooral veroorzaakt doordat leerlingen de vragen en opdrachten niet nauwkeurig genoeg lezen, waardoor ze niet weten wat er van hen gevraagd wordt. Leerlingen moeten daarom getraind worden in het systematisch aanpakken van vragen.

In deze les wordt door leerlingen geoefend met het nauwkeurig beantwoorden van vragen bij zaakvakteksten. Aan dit lesvoorbeeld is ook een uitgewerkt stappenplan toegevoegd (zie par. 9.4.2). Dit stappenplan is deze keer vooral bedoeld als checklist voor de docent en niet om zonder meer door de leerlingen te laten gebruiken. Belangrijk is dat de leerlingen zelf nadenken over een handige aanpak om met vragen en opdrachten om te gaan.

9.2 Benodigdheden

- Een hoofdstuk uit een lesmethode waarvan leerlingen aangegeven hebben dat ze de bijbehorende vragen moeilijk vinden
- Stappenplan (voor docent)

9.3 Lesopbouw

9.3.1 Inleiding

10 min

Start de les met een terugblik op de vorige les. Als het goed is, heeft iedere leerling de afgelopen dagen tien woorden genoteerd die hij lastig vond. Vraag een aantal leerlingen naar de opgeschreven woorden en bespreek hoe hij de betekenis van deze woorden achterhaald heeft. Afhankelijk van de inbreng van de leerlingen, kan het zinvol zijn om hier wat langer bij stil te staan. Houd hier rekening mee in de lesplanning.

Als de bespreking van de woorden afgerond is, gaat u door naar het onderwerp van deze les: het beantwoorden van vragen en opdrachten bij een tekst uit een lesmethode. Voer een kort gesprek met de leerlingen over (enkele van) de volgende vragen:

- Bij welke vakken heb je moeite met de vragen en opdrachten? (Deze vraag kan ook al aan het einde van de vorige les aan bod zijn gekomen.)
- Waar let je op bij het maken van vragen en opdrachten? (Vraag hierbij in hoeverre de leerlingen gebruikmaken van de bijbehorende tekst en afbeeldingen.)
- Vragen en opdrachten kunnen verschillend zijn. Kun je wat verschillen noemen?

Tip!

Maak er een echt gesprek van. Dat wil zeggen:

- Vraag door op bepaalde antwoorden ('Hoe komt dat?' 'Wat doe je dan?').
- Vraag andere leerlingen om een reactie ('Ben je het daarmee eens?' 'Doe je dat ook zo?' 'Weet je nog een andere manier?').

9.3.2 Kern

35 min

A. Inzicht krijgen in verschillende typen vragen

Laat de leerlingen een paragraaf/hoofdstuk uit een lesboek voor zich nemen, waarvan ze eerder aangegeven hebben dat de bijbehorende vragen en opdrachten problemen opleveren. Maak een selectie van ongeveer tien verschillende typen vragen (zie 'Overzicht vraagtypen' in par. 9.4.1). Laat de leerlingen de vragen lezen en aanstrepen welke hen moeilijk lijken.

Ga vervolgens de vragen stuk voor stuk bij langs. Laat een leerling een vraag voorlezen en verwoorden wat er gedaan moet worden. Las daarbij een denkpauze in, zodat alle leerlingen de tijd hebben om erover na te denken.

Probeer zo tot een aantal categorieën vragen te komen (afhankelijk van het vak), waarbij in ieder geval ook duidelijk wordt dat het antwoord soms in de tekst te vinden is (duidelijk of verstopt), maar dat het soms buiten de tekst te vinden is (een mening geven, iets wat je kunt weten, iets wat je kunt opzoeken, verbanden leggen). Soms moet ook iets heel anders gedaan worden om tot een antwoord op een vraag te komen, bijvoorbeeld door iets te tekenen.

Vraag de leerlingen tot slot om nog eens naar hun moeilijke vragen te kijken en vraag aan iedere leerling aan te geven in welke categorie(ën) deze vragen vallen.

Tip!

In paragraaf 9.4.1 wordt een overzicht gegeven van verschillende categorieën vragen, dat als inspiratie kan dienen. Dit overzicht geeft enkel een indicatie; bij sommige vakken komen weer andere vraagtypen voor.

B. Het opstellen van een stappenplan voor het beantwoorden van vragen

Laat de leerlingen in tweetallen een eigen stappenplan bedenken voor het beantwoorden van vragen. Het is de bedoeling dat ze in tien minuten bespreken welke stappen allemaal aan bod moeten komen en dat ze dit weergeven in een stappenplan.

Bespreek vervolgens de ontwikkelde stappenplannen klassikaal. Welke stap zou er als eerste gezet moeten worden? Welke daarna? Laat leerlingen de verschillende stappen bediscussiëren om zo tot een gezamenlijk stappenplan te komen.

Tip!

In paragraaf 9.4.2 wordt een voorbeeld gegeven van de stappen die in een stappenplan terug kunnen komen. Dit kunt u als inspiratie bij de bespreking gebruiken. Het is wel belangrijk dat leerlingen eerst zelf nadenken over de stappen. Geef dit stappenplan dus niet bij voorbaat.

Indien er nog tijd over is, kunt u het gezamenlijke stappenplan toepassen op een voorbeeldtekst. Gebruik hiervoor een nieuwe tekst en kies één van de opgaven die erbij horen. Doe hardop denkend voor hoe het stappenplan gebruikt zou kunnen worden bij deze opgave. (Zie bijlage 2 voor uitleg over directe instructie en rolwisselend leren.) Laat leerlingen reflecteren op de aanpak. Waren de stappen belangrijk? Zijn er nog stappen die ontbreken? Pas eventueel het stappenplan aan. Laat de leerlingen het definitieve stappenplan overnemen in hun schrift.

9.3.3 Afsluiting

5 min

Vat aan het einde van de les samen wat er in deze les aan bod gekomen is (de verschillende vraagtypen en het stappenplan om vragen te kunnen beantwoorden). U kunt ervoor kiezen om leerlingen uiteindelijk een gedrukte versie van het stappenplan te geven, bijvoorbeeld op een

geplastificeerd kaartje, zodat ze dit stappenplan altijd kunnen raadplegen als ze het nodig hebben. Dat kan in een gewone les zijn, maar het stappenplan is ook geschikt om toe te passen bij een toets. Vertel hen dat u de volgende keer zult informeren naar de ervaringen met het werken met het stappenplan.

Blik vervolgens met de leerlingen al vooruit naar de volgende les, waar tabellen en grafieken aan bod zullen komen. Vraag leerlingen desgewenst om een of meerdere lesmethoden mee te nemen waarin een aantal tabellen en grafieken aan bod komen (bijvoorbeeld de methode aardrijkskunde, biologie of wiskunde).

9.4 Materialen

9.4.1 Overzicht vraagtypen

1. Kennisvragen (informatie onthouden en reproduceren)	<ul style="list-style-type: none">- Vragen naar feiten en gebeurtenissen (<i>Wie staat bekend als de uitvinder van de stoommachine?</i>)- Vragen naar definities en beschrijvingen (<i>Geef een definitie van mitose.</i>)- Vragen om dingen aan te wijzen en te herkennen (<i>Geef op de kaart van de Verenigde Staten aan waar de rivieren Mississippi, Hudson en Rio Grande liggen.</i>)
2. Inzichtvragen (leerstof uitleggen)	<ul style="list-style-type: none">- Vragen waarbij iets samengevat moet worden (<i>Geef in drie zinnen weer wat de periode van de renaissance kenmerkt.</i>)- Vragen naar een verklaring of uitleg (<i>Leg uit waarom leven in Egypte zonder de Nijl niet mogelijk was.</i>)- Vragen waarbij iets in eigen woorden weergegeven moet worden (<i>Vertel in eigen woorden hoe de urbanisatie in Nederland op gang kwam.</i>)- Vragen waarbij de gevolgen van iets weergegeven moeten worden (<i>Welke gevolgen heeft de verhoging van de rente op de bestedingen van mensen?</i>)- Vragen waarbij verschillen of overeenkomsten weergegeven moeten worden (<i>Noem drie verschillen tussen een Griekse en een Romeinse tempel.</i>)
3. Toepassing (leerstof in een nieuwe situatie gebruiken)	<ul style="list-style-type: none">- Vragen naar oplossingen (<i>Hoe zou je deze inleiding aantrekkelijker kunnen schrijven?</i>)- Vragen waarbij iets aangetoond moet worden (<i>Toon aan dat de kans om dit te bereiken .348 is.</i>)- Een opgave oplossen (<i>Bereken de oppervlakte van deze cirkel.</i>)
4. Analyse (onderdelen met elkaar in verband brengen)	<ul style="list-style-type: none">- Vragen waarbij een patroon beschreven moet worden (<i>Lees de tekst over de Amerikaanse burgeroorlog. Welke redenen kun je geven voor het ontstaan van deze oorlog?</i>)- Vragen waarbij een classificatie gegeven moet worden (<i>Geef aan of de genoemde dieren vallen onder de geleedpotigen of de gewervelde dieren.</i>)
5. Synthese (onderdelen samenbrengen tot iets nieuws)	<ul style="list-style-type: none">- Vragen waarbij iets ontworpen moet worden (<i>Ontwerp op basis van de besproken theorie een woonhuis dat zo energiezuinig als mogelijk is.</i>)- Vragen waarbij iets voorspeld moet worden (<i>Beschrijf wat de gevolgen zouden kunnen zijn van het invoeren van een immigratiestop.</i>)

6. Evaluatie (een beargumenteerd oordeel en standpunt geven)	– Vragen waarbij iets beargumenteerd moet worden (<i>Zou het invoeren van minimumstraffen in Nederland een goede oplossing zijn?</i>)
---	--

Gebaseerd op taxonomie van Bloom (1956).

9.4.2 Stappenplan vragen maken bij een tekst

STAPPENPLAN VRAGEN MAKEN BIJ EEN TEKST	
Wat moet een leerling doen om de vragen bij een tekst goed te kunnen beantwoorden?	
1.	Laat de leerling eerst de vraag/opdracht bekijken en in eigen woorden weergeven wat hij/zij moet doen. Zo weet hij/zij wat er van hem/haar verwacht wordt.
2.	Laat hem/haar bedenken waar het antwoord te vinden is: <ol style="list-style-type: none"> Buiten de tekst: bij vragen naar een mening, naar algemene kennis; In de tekst: bij opzoekvragen, vragen naar informatie die in de tekst weergegeven wordt, etc.
<i>Indien het antwoord in de tekst gezocht moet worden:</i>	
3.	Laat de leerling reflecteren op de aanpak van de tekst. Moet de hele tekst gelezen worden, of maar een klein stukje (en welk stukje)?
4.	Laat de leerling de tekst lezen op de gekozen manier.
5.	Laat de leerling de vraag nogmaals bekijken. Kan hij/zij de vraag nu beantwoorden? Zo nee, waar ligt dat aan? Moet er bijvoorbeeld een ander stukje tekst gelezen worden?
6.	Laat de leerling het antwoord noteren.
7.	Laat de leerling het opgeschreven antwoord nog een keer(voor)lezen. Is het duidelijk wat er staat of moet er nog iets gewijzigd worden?
8.	Laat de leerling verder gaan met de volgende vraag/opdracht.

10. Les 8: Tabellen en grafieken

10.1 Doel

Leerlingen hebben soms moeite met het lezen van tabellen en grafieken. Ze doorzien de figuur niet of ze vergeten soms de toelichtende tekst bij de tabel of grafiek te lezen. Vooral voor taalzwakke leerlingen vormt dit een opgave. In deze les wordt daarom geoefend met het lezen van tabellen en grafieken.

Bij het verduidelijken van de werkwijze bij tabellen en grafieken wordt de instructie gegeven door middel van hardop denken. Zie hiervoor bijlage 2 over directe instructie en rolwisselend leren.

10.2 Benodigheden

- Voorbeeldgrafieken (zie par. 9.4.1)
- Grafieken uit lesmethoden

10.3 Lesopbouw

10.3.1 Inleiding

Start met een terugblik op de vorige les. Gezamenlijk hebben de leerlingen toen een stappenplan ontwikkeld voor het beantwoorden van vragen en opdrachten. Inventariseer hoe het werken met dit stappenplan is bevallen. Bespreek ook of er nog zaken ontbreken in dit stappenplan.

Geef aan dat in deze les het werken met tabellen en grafieken centraal zal staan. Inventariseer bij de leerlingen wat ze lastig vinden bij het werken met tabellen en grafieken. Laat leerlingen ook nadenken over wat een tabel of een grafiek is en waarom mensen gebruikmaken van tabellen en grafieken. Laat ze voorbeelden geven van bekende grafieken (bijvoorbeeld de weertabel in het weerbericht).

10.3.2 Kern

A. Werken met tabellen

In het eerste deel van de les staat het werken met tabellen centraal. Laat hardop denkend zien welke informatie er uit een tabel gehaald kan worden. In uw uitleg moet in ieder geval naar voren komen:

- dat een tabel bedoeld is om gegevens op een overzichtelijke manier te presenteren;
- dat een tabel bestaat uit rijen en kolommen;
- dat de inhoud van een tabel meestal in een zin uitgelegd kan worden.

U kunt voor deze uitleg de voorbeeldtabel (zie par. 9.4.1) en de voorbeelduitleg hieronder gebruiken, maar u kunt ook een andere tabel gebruiken, bijvoorbeeld uit een lesmethode van de leerlingen.

Voorbeelduitleg 1:

‘Laten we eens naar de eerste tabel kijken. Ik zie in de eerste kolom allerlei weergegevens, zoals temperatuur, windkracht en neerslag. En bovenaan staan enkele dagen; dat begint bij maandag 18 juli 2011 en eindigt bij zondag 24 juli 2011. Je kunt dus zien hoe het weer op die dagen was. Wacht, onder de tabel staat ook nog wat. Daar staat ‘weergeschiedenis Leeuwarden’. Nu weet ik wat meer. Het gaat dus om het weer in Leeuwarden. Ik kan nu bijvoorbeeld zien dat het op zondag 24 juli maximaal 14,4 graden geweest is in Leeuwarden. Deze tabel laat dus zien wat het weer in Leeuwarden was van maandag 18 juli 2011 tot en met zondag 24 juli 2011.’

Na deze uitleg kunt u de leerlingen nog wat vragen stellen bij de tabel, zodat ze zelf de informatie uit de tabel moeten halen. Bijvoorbeeld:

- Op welke dag was het het warmst?
- Op welke dag viel er de meeste neerslag?
- In welke periode regende het niet in Leeuwarden?
- Op welke twee dagen kon je het meest van de zon genieten?

Pak er vervolgens enkele tabellen bij uit de lesmethode van de leerlingen. Vraag enkele leerlingen om beurtelings te beschrijven wat ze in de tabellen zien. Het is hierbij van belang dat leerlingen de inhoud van de tabel duidelijk in een zin proberen weer te geven.

Tot slot kunt u de leerlingen nog in tweetallen laten oefenen met tabellen, en wel op de volgende wijze:

- Laat de leerlingen individueel een tabel uitzoeken en deze goed bekijken;
- Laat ze minimaal drie vragen bij deze tabel bedenken;
- Laat ze de vragen aan de andere leerling voorleggen.

B. Werken met grafieken

In het tweede deel van de les staat het werken met grafieken centraal. De opbouw is grotendeels gelijk aan het eerste deel met de tabellen.

Vraag leerlingen wat volgens hen een grafiek is en wat het verschil is tussen een tabel en een grafiek. Geef aan dat een grafiek net zoals een tabel gegevens bevat, maar dat een grafiek de gegevens ook op een bepaalde manier in beeld brengt, bijvoorbeeld door middel van een lijn of kolommen/staven. Vaak gaat het om een ontwikkeling in tijd. Door de (grafische) weergave in een grafiek is het makkelijker te zien of er bijvoorbeeld veranderingen opgetreden zijn. U kunt dit illustreren aan de hand van onderstaande voorbeelduitleg.

Voorbeelduitleg 2:

Bovenaan de grafiek staat ‘lengte jongens en meisjes’. Er zal dus wel weergegeven worden hoe lang jongens en meisjes op een bepaald moment zijn. Dat klopt ook als ik kijk naar de verticale as (evt. aanwijzen om duidelijk te maken wat u bedoelt), want daar staat ‘lengte in centimeters’. Als ik naar de horizontale as kijk, zie ik ‘leeftijden in jaren’ staan. Vervolgens staan er getallen van 1 tot en met 16. Dit zal dus betekenen dat de jongens en meisjes van 1 tot en met 16 jaar gevolgd worden. In de grafiek denk ik dus de lengte van jongens en meisjes in de leeftijd van 1 tot en met 16 jaar te zien, weergegeven in centimeters.

Na deze uitleg kunt u nog wat vragen bij de grafiek stellen, bijvoorbeeld:

- Hoe lang zijn jongens en meisjes ongeveer als ze tien jaar oud zijn?

- Wanneer begint de lengte van jongens en meisjes te verschillen?

Neem vervolgens enkele grafieken uit de lesmethoden van de leerlingen. Vraag enkele leerlingen om beurtelings te beschrijven wat ze in de grafieken zien. Net als bij de tabellen, is het hierbij belangrijk dat leerlingen de inhoud van de tabel duidelijk in een zin proberen weer te geven.

Tot slot kunt u de leerlingen nog in tweetallen laten oefenen met grafieken, en wel op de volgende wijze:

- Laat de leerlingen individueel een grafiek uitzoeken en deze goed bekijken.
- Laat ze minimaal drie vragen bij deze grafiek bedenken.
- Laat ze de vragen aan de andere leerling voorleggen.

10.3.3 Afsluiting

5 min

Ga aan het einde van les bij de leerlingen na wat ze in deze les geleerd hebben. Het gaat er om dat de leerlingen nu weten hoe ze naar tabellen en grafieken moeten kijken. Blick ook vast vooruit naar de volgende les, waarin het halen van hoofdzaken uit tekstfragmenten centraal staat bij het maken van een uittreksel.

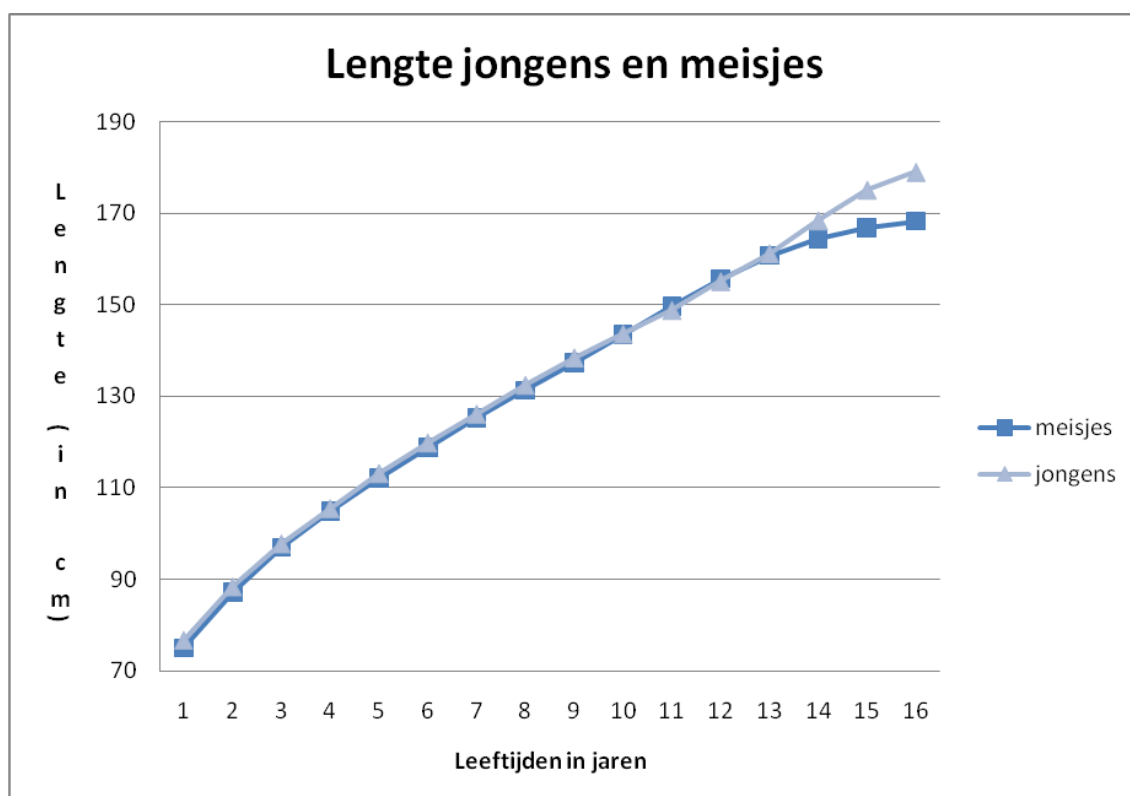
10.4 Materialen

10.4.1 Voorbeeldtabel

	maandag 18-7-2011	dinsdag 19-7-2011	woensdag 20-7-2011	donderdag 21-7-2011	vrijdag 22-7-2011	zaterdag 23-7-2011	zondag 24- 7-2011
Minimum temp.	13,1 °C	13,6 °C	12,0 °C	10,7 °C	12,2 °C	12,3 °C	12,4 °C
Maximum temp.	16,3 °C	19,7 °C	19,5 °C	19,5 °C	15,9 °C	15,3 °C	14,4 °C
Wind	4 Bft	3 Bft	2 Bft	2 Bft	4 Bft	5 Bft	4 Bft
Neerslag	26,6 mm	0 mm	0 mm	0 mm	0,1 mm	26,2 mm	24,8 mm
Zon (in uren)	0,8	9	5	9,9	0,3	1	0

Tabel A: weergeschiedenis Leeuwarden

10.4.2 Voorbeeldgrafiek

Grafiek A: lengte van jongens en meisjes

11. Les 9: Een uittreksel maken

11.1 Doel

Het maken van een goed uittreksel of een goede samenvatting is voor leerlingen vaak een lastige opgave. Toch is het handig voor het kunnen doorgronden van een tekst; helemaal wanneer leerlingen bevraagd worden over de inhoud hiervan. Hoewel het goed beschouwd gaat om een vaardigheid die gerekend moet worden tot de studievaardigheden, wordt er in dit lesmateriaal toch aandacht aan geschonken. Deze vaardigheid doet immers wel een groot beroep op de talige vermogens van leerlingen.

In dit hoofdstuk wordt aandacht besteed aan het maken van een uittreksel en niet aan de samenvatting. In de eerste plaats omdat het maken van een uittreksel zich wat beter leent voor een beknopte behandeling en in de tweede plaats omdat leerlingen bij zaakvakken eerder gebruikmaken van deze vaardigheid. Bovendien kan een uittreksel schematisch weergegeven worden, terwijl een (tekstvervangende) samenvatting een groter beroep doet op de schriftelijke vaardigheid van leerlingen.

In deze les wordt de juiste aanpak niet voorgeschreven, maar moeten de leerlingen zelf nadenken over wat een handige aanpak is bij een bepaalde tekst. In sommige gevallen kan het handig zijn om de volgorde van een tekst nauwgezet te volgen en puntsgewijs weer te geven, terwijl het in andere gevallen handiger is om de tekst (in een andere volgorde) in een schema weer te geven.

11.2 Benodigheden

- Kopieën van twee teksten uit zaakvakmethoden. Hierbij is het belangrijk:
 - Dat de eerste tekst goed gestructureerd is, met duidelijke en informatieve tussenkopjes;
 - Dat de tweede tekst een iets minder duidelijke structuur bevat.

11.3 Lesopbouw

11.3.1 Inleiding

5 min

Blik kort terug op les 5 waarin leerlingen hoofdzaken uit een tekst in eigen woorden moesten weergeven. Vraag de leerlingen wat hierbij belangrijk was. Waarop moet je letten als je hoofdzaken uit de tekst wilt halen?

Leg vervolgens de link met de huidige les: ook nu gaat het om het weergeven van hoofdzaken uit de tekst, maar nu in schriftelijke vorm. Welke punten uit les 5 kun je hierbij ook gebruiken?

Waarin verschilt een schriftelijk uittreksel van een tekst van een mondelinge variant? Wijs er in ieder geval op dat in een schriftelijk uittreksel verbanden op andere manieren weergegeven kunnen worden (bijvoorbeeld met behulp van pijlen) en korter (in steekwoorden).

11.3.2 Kern

40 min

A. Een tekst met een duidelijke structuur

De eerste tekst waarmee de leerlingen aan de slag gaan, is een tekst met een duidelijke structuur die bij voorkeur ook informatieve tussenkopjes bevat die de opbouw van de tekst goed weergeven. Het ligt voor de hand om bij het maken van een uittreksel ook gebruik te maken van diezelfde kopjes.

Vertel de leerlingen dat jullie gezamenlijk een uittreksel van de tekst gaan maken. Bespreek eerst kort waar een uittreksel voor dient. Wanneer en waarom maak je een uittreksel? Voordat

er aan het uittreksel gewerkt kan worden, is het belangrijk dat de leerlingen de tekst goed gelezen hebben. Geef hen hiervoor eerst even de tijd.

Wanneer de leerlingen de tekst gelezen hebben, legt u ze de volgende vraag voor: 'Stel dat je van deze tekst een uittreksel wilt maken. Hoe zou je dat dan aanpakken?' Geef leerlingen even gelegenheid om over deze vraag na te denken. Laat ze eventueel in tweetallen overleggen. Laat vervolgens één van de leerlingen zijn aanpak verwoorden. Vraag of de anderen het met deze aanpak eens zijn en wat ze eventueel anders zouden doen. Probeer intussen een schematische neerslag op het bord te maken. Indien er gewerkt wordt met tussenkopjes, kan dit er als volgt uitzien (de cursieve tekst is de tekst die in een uittreksel terecht zou kunnen komen):

(Hoofdvraag / hoofdgedachte / inleidende zin)

Hoe komt het dat er zo veel straatkinderen op de wereld zijn?

(Kopje 1)

Oorzaken:

(Belangrijke zinnen / zinsdelen / woorden + eventuele toelichting)

- *Armoede: sommige gezinnen zijn te arm om een huis te kunnen kopen.*
- *Oorlogen: door oorlogen worden deze kinderen de straat op gedreven.*
- *Ziekte: sommige kinderen hebben een ziekte zoals aids en worden daarom door hun familie verdreven.*

(Kopje 2)

Gevolgen:

(Belangrijke zinnen / zinsdelen / woorden + eventuele toelichting)

- *Kinderarbeid: straatkinderen kunnen niet naar school en worden vaak gedwongen om geld te verdienen door te werken.*
- *Stelen en bedelen: als er geen werk is, gaan ze stelen of bedelen.*
- *Druggebruik: om 'weg te komen' uit de ellende, gaan ze soms drugs gebruiken.*

Het is belangrijk dat er tijdens het klassengesprek aandacht geschonken wordt aan de aanpak die handig is bij het schrijven van een uittreksel en de vraag wat er wel en niet in moet komen te staan.

Als er klassikaal geoefend is met het maken van een uittreksel, kunnen leerlingen het zelfstandig met een nieuwe tekst proberen. Hieronder wordt dit geïllustreerd aan de hand van een tekst met een minder duidelijke structuur. U zou er echter ook voor kunnen kiezen om leerlingen eerst nog zelfstandig te laten oefenen met een tekst die wel goed gestructureerd is, om daarna pas de stap naar een minder gestructureerde tekst te maken.

B. Een tekst met een minder duidelijke structuur

Wijs de leerlingen erop dat ze bij de vorige tekst handig gebruik konden maken van de tussenkopjes, maar dat dat helaas niet bij elke tekst kan. Niet iedere tekst kent zo'n duidelijke opbouw. Vertel dat ze nu in tweetallen gaan oefenen met een tekst die wat minder duidelijk is.

Geef leerlingen per tweetal een tekst waarvan ze een uittreksel moeten maken. Het is belangrijk dat alle tweetallen dezelfde tekst krijgen. Geef hen hierbij de volgende opdracht:

1. Lees de tekst eerst zelfstandig door.
2. Overleg met je maatje hoe jullie het beste een uittreksel van deze tekst kunnen maken.
3. Maak het uittreksel op het papier dat jullie uitgedeeld krijgen.
4. Als jullie je uittreksel af hebben, leveren jullie het papier bij mij in.

U kunt alle uittreksels vervolgens op het bord of op een andere plek in het lokaal ophangen. Laat leerlingen vervolgens de uittreksels bekijken en bepalen welk uittreksel het duidelijkst en het overzichtelijkst is. Bespreek vervolgens met de leerlingen de kenmerken van dit uittreksel (waarom is het zo duidelijk?) en probeer op basis hiervan met de leerlingen een aantal kenmerken vast te stellen waaraan goede uittreksels moeten voldoen.

11.3.3 Afsluiting

5 min

Blik kort terug op wat er in deze les aan bod gekomen is. Laat leerlingen verwoorden wat ze geleerd hebben en vat deze bevindingen kort samen.

Blik ook vast vooruit naar de volgende les: dit is de afsluitingsles van de lessenreeks. Hierin kijkt u met de leerlingen terug op alles wat in de afgelopen lessen aan bod gekomen is.

12. Les 10: Afsluitingsles

12.1 Doel

In de eerste hulples werden de leerlingen geobserveerd bij het werken aan een leestekst om op die manier een indruk te krijgen van specifieke problemen van leerlingen.

In deze laatste les vindt een soortgelijke activiteit plaats: de leerlingen krijgen een studietekst voorgelegd die ze nog niet kennen. Bij deze studietekst worden een aantal vragen gesteld. Het is ook nu weer de bedoeling dat alle leerlingen aan de beurt komen en dat aangetekend wordt wat de leerling doet en hoe hij/zij dat doet. Net als in de eerste hulples is het handig om dit in kleine groepen te doen van maximaal vijf leerlingen.

Door deze werkwijze krijgt u een indruk hoe de leerlingen nu met een studietekst omgaan, op welke punten ze zich in de afgelopen periode verbeterd hebben en of er nog hiaten zijn die na deze lessenserie bijgespijkerd moeten worden.

12.2 Benodigheden

- Een tekst uit een lesmethode waarbij zo veel mogelijk onderwerpen die aan bod gekomen zijn toegepast kunnen worden (opbouw van de tekst, voorspellend lezen, omgaan met moeilijke woorden, omgaan met vragen en opdrachten, omgaan met tabellen en grafieken en hoofdzaken verwoorden)
- Een door uzelf ontwikkeld vragenblad met aantal vragen (op papier) die betrekking hebben op de stof uit voorgaande lessen en die passen bij de gekozen tekst
- Een bewerking van het observatieformulier (zie par. 12.4.1) dat aansluit bij de gekozen tekst en vragen
- Observatoren (1 observator per 5 leerlingen)

12.3 Lesopbouw

12.3.1 Inleiding

5 min

Vertel de leerlingen dat u in deze laatste les, net als in de eerste les, wilt kijken hoe ze het lezen van een tekst aanpakken. Deze keer wordt echter een tekst uit een lesmethode gebruikt, zoals ze die ook tijdens de lessen gebruiken. Ook nu gaat het niet om goede of foute antwoorden, maar hoe je een antwoord vindt.

Vertel hoe de les is opgebouwd: de leerlingen worden in een aantal groepen verdeeld onder leiding van een observator. De leerlingen krijgen een kopie van een tekst uit een studieboek. De observator geeft opdrachten bij die tekst. Ook nu wordt weer gepraat over de manier waarop je te werk gaat.

12.3.2 Kern

35 min

1. Noteer de namen van de leerlingen op het observatieformulier.
2. Deel het vraag- en antwoordblad uit en vertel de leerlingen dat ze pas een antwoord mogen opschrijven als dat gezegd wordt.

Tip!

De vragen die u bij de tekst stelt zijn afhankelijk van de inhoud van de tekst. In paragraaf 12.4.2 wordt een aantal suggesties voor vragen gegeven die ter inspiratie kunnen dienen.

Het is vervolgens de bedoeling dat de leerlingen de vragen een voor een beantwoorden op het moment dat de observator dit aangeeft. De observator volgt het observatieformulier en behandelt dit puntsgewijs. Op aanwijzing van de observator beantwoorden de leerlingen een vraag. De observator kijkt goed hoe de leerling het beantwoorden van deze vraag aanpakt en stelt, nadat de leerling de vraag beantwoord heeft, de docentvragen die cursief gedrukt zijn. De cursieve vragen kunnen aan één, maar ook aan een paar leerlingen gesteld worden.

Stapsgewijs:

3. Laat de leerlingen de tekst en het vragenblad voor zich nemen.
4. Vertel dat jullie gaan beginnen met onderdeel A. 'Het bekijken van de tekst'. Laat de leerlingen de eerste vraag ('Waarover zou de tekst gaan?') beantwoorden.
5. Observeer de leerlingen tijdens het beantwoorden van de vraag op de punten die op het observatieformulier aangegeven zijn. Geef daarbij met een '+' of een '-' aan of de leerlingen een passend antwoord geven en of ze de op het observatieformulier genoemde strategie(ën) hanteren.
6. Laat de leerlingen hun pen neerleggen op het moment dat ze klaar zijn met het beantwoorden van de eerste vraag.
7. Op het moment dat alle leerlingen vraag 1 beantwoord hebben en u als observator het formulier voor die vraag ingevuld heeft, kunt u de leerlingen verder laten gaan met de tweede vraag.
8. Dit proces herhaalt zich tot alle vragen beantwoord zijn.

12.3.3 Afsluiting

10 min

Zorg dat er aan het einde van de les genoeg tijd over is om de lessenreeks te evalueren. Vraag de leerlingen naar hun ervaringen met de afgelopen lessen. Wat hebben ze eraan gehad? Welke onderdelen waren nuttig? Welke onderdelen waren minder nuttig of zouden in een andere vorm aangeboden moeten worden? U kunt ervoor kiezen om deze evaluatie in de vorm van een klassengesprek te doen, maar u kunt ook een korte schriftelijke vragenlijst aan de leerlingen voorleggen.

12.4 Materialen

12.4.1 Observatieformulier

NB: Het is belangrijk dat u het observatieformulier van te voren aanpast aan de tekst die u in de les gaat behandelen!

Aanpak (zie par. 12.3.2 voor een uitgebreidere instructie)

Laat de leerlingen de cursieve onderdelen uitvoeren. Observeer hoe de leerlingen het beantwoorden van de vraag aanpakken. Geef op het observatieformulier met een '+' of '-' aan of de leerlingen een passend antwoord geven en/of een goede strategie kiezen. Herhaal de bovengenoemde stappen voor de volgende vragen.

	Naam:	Naam:	Naam:	Naam:	Naam:
Onderdeel A: het bekijken van de tekst					
<i>Laat de vraag beantwoorden: Waarover gaat deze tekst?</i>					
Observeer: De leerling bekijkt even snel de tekst en let op titels, illustraties, e.d.					
Observeer: De leerling kan de vermoedelijke inhoud juist verwoorden.					
<i>Laat de vraag beantwoorden: Waartoe dienen de afbeeldingen?</i>					
Observeer: De leerling kan goed het verband tussen de illustraties en de inhoud van de tekst verwoorden.					
Onderdeel B: Het lezen van de tekst					
<i>Laat de leerlingen een aantal inhoudelijke vragen bij de tekst beantwoorden.</i>					
Observeer: De leerling zoekt of leest in de tekst.					
Observeer: De leerling formuleert een duidelijk antwoord.					
<i>Laat de leerling een tekstdeel lezen of lees dit zelf voor. Vraag de leerling vervolgens in eigen woorden de hoofdzaken van het tekstdeel weer te geven.</i>					
Observeer: De leerling kan de hoofdzaken juist verwoorden.					

	Naam:	Naam:	Naam:	Naam:	Naam:
<i>Laat de leerlingen een tekstdeel lezen en hiervan een kort uittreksel maken.</i>					
Observeer: De leerling kan de hoofdzaken duidelijk verwoorden.					
<i>Laat de leerlingen een tabel of grafiek bekijken. Vraag hen vervolgens de inhoud van de grafiek of tabel kort (in een zin) weer te geven.</i>					
Observeer: De leerling kan de inhoud verwoorden.					
Observeer: De leerling kan de inhoud bondig weergeven.					
Onderdeel C: woorden in de tekst					
<i>Leg de leerlingen een aantal in uw ogen lastige woorden voor. Vraag hen vervolgens om de betekenis van dit woord weer te geven.</i>					
Observeer: De leerling zoekt de woorden op in de tekst.					
Observeer: De leerling kan een effectieve strategie aanreiken om achter de betekenis te komen.					

Overige opmerkingen:

Naam:	Naam:	Naam:	Naam:	Naam:

12.4.2 Mogelijke vragen

Onderdeel	Vraagsuggesties
1. Opbouw van een tekst	<p><i>Voor het lezen:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Vraag aan de leerling waar dit hoofdstuk / tekstfragment over zal gaan en hoe hij of zij dat weet. ➤ Stel vragen die aansluiten bij de vermoedelijke inhoud, zoals: 'In welke paragraaf zou je iets te weten kunnen komen over...' of: 'Hoeveel oorzaken van ... zouden in deze tekst behandeld worden?'
2. Voorspellend lezen	<p><i>Voor het lezen:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Vragen die het gebruik van de buitenkant van de tekst uitlokken. Vraag bijvoorbeeld aan de leerling wat het onderwerp van deze tekst zal zijn en hoe hij of zij dat weet. Of laat een leerling vertellen wat er op de illustraties te zien is en vraag wat dat te maken zou kunnen hebben met de inhoud / titel van de tekst.
3. Omgaan met moeilijke woorden	<p><i>Na het lezen:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Selecteer enkele woorden die in uw ogen lastig kunnen zijn voor leerlingen of laat leerlingen zelf woorden onderstrepen. Vraag vervolgens aan de leerlingen om de betekenis van deze woorden te omschrijven.
4. Omgaan met inhoudelijke vragen en opdrachten	<p><i>Na het lezen:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Laat leerlingen een vraag bij de tekst lezen die u van tevoren uitgekozen heeft. Laat hen vervolgens een antwoord formuleren op deze vragen.
5. Omgaan met tabellen en grafieken	<p><i>Na het lezen:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Laat leerlingen een tabel of grafiek bekijken die u van tevoren uitgekozen heeft. Vraag een leerling (in een zin) te beschrijven wat hij/zij ziet.
6. Hoofdzaken verwoorden	<p><i>Tijdens en na het lezen:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Laat een leerling de eerste alinea voorlezen of lees deze zelf voor. Laat een leerling vervolgens in eigen woorden navertellen wat er in dit tekstfragment gezegd wordt. ➤ Laat leerlingen een kort uittreksel maken van (een deel van) de tekst. Observeer hoe zij dit aanpakken.

Bijlage 1: Samenwerkend leren

1. Bedoeling

Leerlingen laten samenwerken bij het leren betekent voor de leerling:

- Dat de leerling actief bezig is met medeleerlingen door te overleggen of steun te geven;
- Dat de leerling door hardop verwoorden meer inzicht krijgt in het eigen denken en daardoor de leerstof beter zal gaan beheersen;
- Dat de leerling verantwoordelijk (kan) zijn voor (steeds meer) onderdelen van het leerproces;
- Dat de leerling leert hoe je met anderen moet samenwerken (rekening houden met elkaar, luisteren, samen plannen, enz.).
- Dat de leerling actief taal moet gebruiken en zo een betere taalvaardigheid en grotere woordenschat te verwerven.

2. Wat is nodig om leerlingen met succes te laten samenwerken?

Om leerlingen met succes te laten samenwerken, moet wel voldaan worden aan een vijftal sleutelbegrippen:

- a. Positieve wederzijdse afhankelijkheid: *de opdracht is zo geformuleerd dat leerlingen elkaar nodig hebben voor een goed resultaat.*
- b. Individuele aanspreekbaarheid: *elk groepslid is aanspreekbaar op de eigen inbreng in de groep en op het gehele groepsresultaat en kan dus op aangesproken worden.*
- c. Directe interactie: *de inhoud van de opdracht nodigt uit tot samenwerking en de inrichting van de klas is bevorderlijk voor die interactie.*
- d. Sociale vaardigheden: *de voor de samenwerking noodzakelijke vaardigheden worden expliciet aangeleerd en geëvalueerd.*
- e. Aandacht voor het groepsproces: *een samenwerkingsopdracht wordt regelmatig gevolgd door een nabespreking. Deze nabespreking gaat zowel over de inhoud van de opdracht als over het proces van samenwerking.*

Voldoen aan deze sleutelbegrippen vereist dat de opdracht waar gezamenlijk aan gewerkt wordt, goed geformuleerd is en dat er regels voor het samenwerken worden afgesproken. Ook is het zinvol om bij het vormen van de groepen aanwijzingen te geven, zodat leerlingen zoveel mogelijk van elkaar kunnen leren.

Bij het organiseren van een samenwerkingsles zijn de volgende overwegingen van belang:

- Groepsgrootte: laat in het begin kleine groepen niet al te lange tijd samenwerken. Eventueel kan op den duur langer in grotere groepen samengewerkt worden.
- Samenstellen van de groepen: in het begin kan de groepssamenstelling wisselen, maar op den duur kunnen meer vaste groepen geformeerd worden. De groepen kunnen heterogeen of homogeen zijn samengesteld, afhankelijk van de werkvorm en de leerstof.
- Er kan in de groepen gebruik gemaakt worden van een taakverdeling, zodat de regelende taak van de docent minder wordt (laat bijvoorbeeld de kinderen de rol van voorzitter, secretaris, tijdbewaker of aanmoediger aannemen).

3. Enkele elementaire samenwerkingsstructuren

3.1 Check in duo's

Bij deze samenwerkingsstructuur vergelijken tweetallen in verschillende stappen hun antwoorden op vragen. Dit is een samenwerkingsstructuur die vooral geschikt is voor vragen en opdrachten met eenduidige antwoorden. De structuur verloopt via de volgende stappen:

Stap 1: Individueel

De docent zorgt ervoor dat elke leerling eerst individueel aan de opdracht(en) werkt. Dat kan dus ook het huiswerk zijn. Er vindt pas uitwisseling plaats als beide leerlingen van een duo de opdracht(en) af hebben.

Stap 2: Check in duo's

Elke leerling vergelijkt de eigen antwoorden met die van de andere leerling. Hierbij proberen de leerlingen het eens te worden over welke van hun twee verschillende antwoorden de juiste is.

Stap 3: Check met ander duo (optioneel)

De antwoorden van het duo kunnen vervolgens vergeleken worden met die van een ander duo. Ook hier draait het om de bespreking van onderling verschillende antwoorden. Deze stap kan eventueel overgeslagen worden.

Stap 4: Check in de klas

De docent gaat na over welke opgave(n) de duo's geen overeenstemming konden bereiken en bespreekt deze met de klas. Eventueel volgt nog een opsomming van de juiste antwoorden.

3.2 Genummerde hoofden tezamen

Bij deze samenwerkingsvorm krijgen groepsleden een nummer en moeten ze het vervolgens eens worden over de antwoorden op de vragen. Deze samenwerkingsstructuur is vooral bedoeld voor opdrachten die iets meer tijd vergen (richtlijn: meer dan tien minuten), maar die nog wel binnen de les kunnen worden afgerond. In deze samenwerkingsstructuur is de individuele aanspreekbaarheid van groot belang. De structuur verloopt via de volgende stappen:

Stap 1: Instructie

De docent geeft elke leerling binnen een groep een nummer.

Stap 2: Aanspreekbaarheid

De docent deelt vervolgens mee dat elk groepslid het gestelde doel moet halen en dat nabespreking, rapportage of vertegenwoordiging door een door de docent aan te wijzen nummer zal plaats vinden.

Stap 3: Genummerde hoofden aan het werk

De leerlingen gaan eerst individueel aan het werk, vergelijken daarna de antwoorden en proberen, indien hun antwoorden verschillend zijn, het eens te worden met behulp van argumenten.

Stap 4: Nabespreking

De docent geeft aan dat de opdracht wordt nabesproken, en noemt een groepje en een nummer. Vervolgens komt de leerling met dat nummer uit elke groep kort aan het woord, waarbij hij/zij het antwoord op de vraag geeft. Daarna mogen andere leerlingen die leerling aanvullen. Ten slotte geeft de docent aan wat het juiste antwoord is en legt uit waarom.

3.3 Denken-delen-uitwisselen

Dit is een aanpak waarbij de groepsleden eerst zelf het antwoord op vragen bedenken en dit vervolgens met iemand anders bespreken. Dit is een effectieve structuur om ideeën te ontwikkelen.

De structuur verloopt via de volgende stappen:

Stap1: De vraag

De docent stelt een vraag aan alle leerlingen.

Stap 2: Denken

De leerlingen krijgen de tijd om (in stilte) over het antwoord na te denken. Essentieel is dat leerlingen voldoende tijd krijgen om eerst zelf na te denken. Voor eenvoudige denkvragen is ten minste tien seconden nodig. Voor het formuleren van afgewogen antwoorden zijn echter soms wel enkele minuten nodig.

Stap 3: Delen

Vervolgens bespreken de leerlingen in tweetallen hun antwoorden. Na een teken van de docent kunnen de leerlingen hun antwoord delen met hun buurvrouw of buurman. Soms is het nodig dat de docent dit structureert door eerst alle ‘raamkantleerlingen’ hun antwoord te laten geven en daarna alle ‘deurkantleerlingen’. De docent kan in het begin zelf het moment van wisselen aangeven.

Stap 4: Uitwisselen

Na de bespreking in tweetallen vraagt de docent willekeurig aan leerlingen naar hun antwoord. Daarbij kunnen ook steeds andere leerlingen worden uitgenodigd om te reageren. Hierdoor kan de uitwisseling het karakter van een leergesprek krijgen.

3.4 Drie-stappeninterview

In deze samenwerkingsstructuur worden luisteren en terugvertellen op een functionele manier aan elkaar gekoppeld. Deze structuur wordt veel gebruikt voor kennismakings- en meningsvormende onderwerpen. Ook bij het activeren van de voorkennis is het drie-stappeninterview een bruikbare manier. De structuur verloopt via de volgende stappen:

Stap 1: Opdracht en instructie

Er worden groepjes van vier gevormd, waarbij ieder een letter krijgt: A, B, C en D. Iemand krijgt ook de taak om de tijd te bewaken. Daarnaast introduceert de docent de vraag waarover de klasgenoten elkaar moeten interviewen.

Stap 2: Leerlingen aan het werk (± 5 minuten)

Leerling A bevraagt leerling D en leerling B bevraagt leerling C (tegelijktijd) over het onderwerp dat aan de orde is.

Het bevragen gebeurt aan de hand van vragen die door de docent zijn opgesteld, bijvoorbeeld: Wat weet jij van? Heb je wel eens te maken met? Wat zou je nog willen weten over? Het is aan te bevelen aantekeningen te maken.

Stap 3: Nogmaals leerlingen aan het werk (± 5 minuten)

Leerling D bevraagt leerling A en leerling C bevraagt leerling B (tegelijktijd)

Stap 4: Verslag uitbrengen (2 minuten per persoon)

In deze stap vertelt A met behulp van de aantekeningen aan het hele groepje wat leerling D al over het onderwerp weet, wanneer hij/zij ermee te maken heeft en wat hij/zij erover zou willen weten.

Ook de anderen brengen zo verslag uit.

Stap 5: Nabespreken

De docent vraagt aan een aantal leerlingen wat zij van deze opdracht geleerd hebben of wat zij tegen de groep gezegd hebben. Op basis van deze inventarisatie kan een onderwijsleergesprek ontstaan.

3.5 Experts

Binnen de groep vindt een werkverdeling plaats en er wordt aan elkaar gerapporteerd over de bevindingen. Door de werkverdeling worden één of twee leerlingen ‘expert’ in een deel van de

opdracht. Leerlingen kunnen samenwerken bij het bestuderen van bijvoorbeeld een drietal teksten over een bepaald onderwerp (of een tekst die in stukken verdeeld is). De structuur verloopt via de volgende stappen:

Stap 1: Verdelen van het werk

Het materiaal (de lesstof) wordt verdeeld in twee tot vijf gelijkwaardige en logische delen, bijvoorbeeld twee tot vijf paragrafen van een hoofdstuk.

Stap 2: Groepsindeling

De leerlingen worden, afhankelijk van de materiaalverdeling, ingedeeld in groepen van twee tot vijf personen. Bij het bestuderen van drie teksten wordt de groep verdeeld in groepen van drie personen. Iedere 'stamgroep' krijgt de betreffende teksten die genummerd zijn: 1, 2 en 3. Ieder groepslid krijgt ook het nummer 1, 2 of 3 en de bijbehorende tekst.

Stap 3: Bestuderen van het eigen materiaal en het delen hiervan

Ieder groepslid moet zijn eigen materiaal (tekst) bestuderen en de andere groepsleden informeren over de inhoud, zodat ieder groepslid verslag kan uitbrengen over alle onderdelen. Eventueel kunnen er voor het bestuderen of lezen opnieuw groepjes gevormd worden van personen die hetzelfde nummer en dezelfde tekst hebben (expertgroepen). Iedereen leest nauwkeurig zijn tekst. In de expertgroepen wordt de inhoud besproken met als doel: het vaststellen wat gerapporteerd gaat worden aan de 'stamgroep'. De deelnemers vormen opnieuw de stamgroep. Elk groepslid informeert de anderen over de inhoud van de tekst. De anderen kunnen vragen stellen en toelichting vragen. Van tevoren wordt vastgesteld hoeveel tijd aan ieder onderdeel besteed mag worden. Het is verstandig dat hier tijdbewakers voor worden aangewezen.

Stap 4: Nabespreking

Deze werkvorm kan op verschillende manieren afgerond worden. De docent kan een nummer van een groep noemen en de betreffende leerling vragen verslag uit te brengen over een tekst die hij/zij niet zelf gelezen heeft. Er kan een posterpresentatie voorbereid worden of er kan een afrondende vraag beantwoord worden. Belangrijk is echter dat alle leden van de groep weten, dat ze aangesproken kunnen worden op begrip van al het materiaal.

4. Begeleiding van het samenwerken

4.1 De instructie

Na de instructie moeten de leerlingen weten:

- Wat ze moeten doen;
- Hoe ze het moeten doen;
- Met wie ze mogen of moeten samenwerken;
- Bij wie en wanneer ze hulp kunnen krijgen;
- Hoeveel tijd ze krijgen;
- Wat er met het resultaat van de opdracht gebeurt;
- Wat ze moeten doen als ze eerder klaar zijn dan de andere groepen;
- Wat de docent doet als ze aan het werk zijn (observeren, direct helpen of pas na een poosje assisteren).

4.1. Adviezen voor het begeleiden

De docent:

Doet niets wat de leerlingen zelf kunnen;

- Helpt minstens de eerste vijf minuten niet;
- Helpt vooral met vragen in plaats van antwoorden;
- Loopt rond, observeert en bekrachtigt gewenst gedrag;
- Heeft de rol van scheidsrechter, zodat de leerlingen zich veilig voelen en volledig tot hun recht komen;

- Heeft de rol van coach (d.w.z. geeft feedback en stelt reflecterende en evaluatieve vragen).

4.2 Nabespreken

De nabespreking dient altijd uit twee onderdelen te bestaan:

- Nabespreking van de inhoud. Dit gesprek is kort en op de kern gericht.
- Nabespreken van het proces. De bedoeling hiervan is dat de leerlingen kort reflecteren op hoe ze gewerkt hebben.

Bovenstaande beschrijving is ontleend aan het boek ‘ Samenwerkend leren, praktijkboek’ (S. Ebbens et al (1997). *Samenwerkend leren, praktijkboek*. Groningen: Noordhoff). In dit boek zijn nog andere samenwerkingsstructuren beschreven en wordt een groot aantal praktische tips gegeven voor het samenwerkend leren.

Bijlage 2: Directe instructie en rolwisselend leren

1. Bedoeling

Directe instructie is een vorm van instructie die zich goed leent voor het aanleren van basisvaardigheden en andere vaardigheden die zich goed laten structureren. Bij directe instructie van tekstbegrip, bijvoorbeeld voor het aanleren van een nieuwe strategie, neemt de docent de leiding en stuurt het leerproces. Het leerproces wordt sterk gestructureerd. De nieuwe stof wordt stapsgewijs aangeboden, opklimmend van eenvoudig tot meer complex. Daarbij doet de docent hardop denkend voor hoe een bepaalde strategische vaardigheid moet worden toegepast. Hierbij wordt verteld waarom en wanneer de bepaalde strategie moet worden toegepast.

2. Werkwijze

In een les (gebaseerd op het directe instructiemodel) worden vier fasen onderscheiden:

1. Introductiefase:
 - a. motiveren;
 - b. voorgaande stof herhalen;
 - c. doel van de les verduidelijken;
2. Instructiefase:
 - a. leerkracht doet hardop voor;
 - b. leerkracht legt uit hoe het probleem op te lossen;
3. Inoefeningsfase
 - a. de leerling oefent de strategie onder begeleiding;
4. Verwervingsfase
 - a. de leerling voert de strategie zelfstandig uit;
 - b. de leerling maakt opdrachten die verschillen in moeilijkheidsgraad.

Rolwisselend leren vraagt om een flexibele instelling en mag niet ontaarden in het uitvoeren van een aantal standaard procedures. Het heeft bijvoorbeeld weinig zin om de leerlingen voorspellingen te laten doen bij een plaat of een titel boven een tekst, als hen niet van tevoren duidelijk is gemaakt 'waar dat allemaal goed voor is'.

Bij rolwisselend leren wordt er systematisch naar een dialoog toegewerkt. De procedure is in het kort als volgt. Met een (kleine) groep leerlingen wordt een tekst gelezen. In het begin neemt de docent de leiding. Door middel van directe instructie maakt hij/zij stap voor stap duidelijk wat de (lees)strategieën zijn en wanneer en hoe je ze moet gebruiken. Bij de discussie over de tekst laat hij/zij hardop denkend aan de leerlingen zien hoe je een bepaalde strategie kan toepassen, ook wel 'modeling' genoemd. Vervolgens gaan de leerlingen onder begeleiding oefenen. Het is de bedoeling dat de leerlingen geleidelijk aan de rol van de discussieleider gaan overnemen. In het begin geeft de docent daarbij veel ondersteuning en positieve feedback. Geleidelijk aan trekt de docent zich meer en meer terug, wat 'fading' wordt genoemd. Ten slotte ligt de verantwoordelijkheid voor de discussie (dialoog) bij de leerlingen. De taak van de docent is dan het steunen van de leerlingen en er op toezien dat het proces goed verloopt.

3. Rolwisselend leren bij tekstbegrip

Voor het verwerven van tekstbegrip zijn minimaal vier strategieën belangrijk. De eerste vaardigheid is het ophelderen van moeilijkheden en onduidelijkheden. Vooral zwakke lezers hebben de neiging over onbekende woorden heen te lezen of om eventuele onduidelijkheden in de tekst niet op te merken. Daarom is het belangrijk leerlingen te leren om bij een onbekend woord stil te staan en om de betekenis te vinden door het gebruik van de context. Ook samenvatten is van belang. Met de leerlingen moet geoefend worden om de belangrijkste punten uit een alinea of uit een hele tekst in eigen woorden (in één zin of in enkele zinnen) weer te geven.

Ook is het goed om leerlingen aan te leren vragen bij een tekst te stellen. Het gaat hierbij om vragen die betrekking hebben op de belangrijkste informatie uit een tekst. Hiervoor is het nodig dat de leerlingen hoofd- en bijzaken van elkaar kunnen onderscheiden.

De laatste strategie is voorspellen. De leerling wordt geleerd aan het begin van een tekst uit te spreken wat hij verwacht te gaan lezen of hoe hij verwacht dat de tekst verder zal gaan. Bij het verder lezen kan de leerling dan controleren of zijn eigen verwachtingen aansluiten bij de informatie uit de tekst.

Hieronder wordt de procedure van het rolwisselend leren bij tekstbegrip weergegeven. Hierbij wordt er vanuit gegaan dat de leerlingen al geoefend hebben met deze aanpak waarbij de docent de discussieleider was en waarbij alle vier de strategieën geoefend zijn. Wanneer het formuleren van vragen niet apart geoefend is, zal het nodig zijn daar wat langer bij stil te staan.

Uiteraard kan deze opzet ook geoefend worden met de docent als discussieleider, waarbij de docent een leerling aanwijst die de tekst gaat lezen.

Procedure bij een tekst:

1. Eén leerling wordt door de docent aangewezen als lezer
2. Deze leerling leest vervolgens een stukje van de tekst, dit is meestal een alinea. Bij een zwakke lezer kan de alinea ook worden voorgelezen.
3. De lezer vertelt na het lezen of hij woorden of zinnen is tegengekomen die onduidelijk zijn en om opheldering vragen. Hij vraagt ook aan de andere leerlingen welke woorden zij niet kennen.
4. Dan probeert de lezer te achterhalen wat de woorden of zinnen betekenen. Dit kan hij doen door een stukje van de tekst nog eens opnieuw te lezen. Hij zoekt daarbij naar woorden of zinnen die opheldering geven. Ook de illustraties kunnen daarbij helpen. Lukt het de lezer niet de betekenis te achterhalen, dan vraagt hij hulp aan zijn medeleerlingen. Hij mag daarbij andere kinderen aanwijzen om te reageren. Zo proberen de leerlingen samen de betekenis te achterhalen. De leerkracht ondersteunt en stimuleert dit proces.
5. Vervolgens formuleert de lezer een vraag bij de betreffende alinea. Lukt het stellen van een vraag niet goed, dan schakelt hij weer hulp in. Nadat de vraag is geformuleerd, nodigt de lezer andere leerlingen uit erop te reageren door te vragen wat zij ervan vinden. Daarbij wordt nagegaan of het een goede vraag is, dat wil zeggen een vraag naar de belangrijkste informatie uit de alinea en niet een vraag naar allerlei bijzaken of details. Om daar achter te komen helpt het de vragen te beantwoorden, ook al gaan ze over allerlei bijzaken. De lezer, leidt ook de discussie en wijst aan wie er iets mag zeggen. De docent helpt als dat nodig is, bijvoorbeeld wanneer het proces dreigt vast te lopen en het niet lukt een goede vraag te formuleren.
6. De volgende stap is het maken van een samenvatting, wat dus neerkomt op het vinden van de belangrijkste informatie uit de alinea. Hierbij kan de lezer gebruikmaken van het antwoord op de zojuist gestelde vraag. Denkt de lezer de belangrijkste informatie gevonden te hebben, dan vraagt hij weer aan de andere leerlingen wat ze ervan vinden. De belangrijkste informatie kan in de vorm van een zin in de tekst staan, of er zal een zin geconstrueerd moeten worden waar de belangrijkste informatie in staat. De lezer behoudt daarbij de leiding en blijft beurten geven. De docent stimuleert en helpt alleen als het echt nodig is.
7. Als laatste stap doet de lezer een uitspraak over hoe hij verwacht dat de tekst verder zal gaan. Na een bespreking met de andere leerlingen wijst de lezer een andere leerling aan die zijn rol overneemt.

Bovenstaande informatie is ontleend aan 'Begrijpend lezen en rolwisselend leren' (T. van IJzendoorn (1998). *Begrijpend lezen door rolwisselend leren*. Amsterdam: Centrum voor taalleerproblemen.), een programma voor begrijpend lezen m.b.v. rolwisselend leren voor brugklasleerlingen, waarin 20 teksten met uitgebreide lesbeschrijvingen zijn opgenomen.